

Veress D. Csaba

Sóly ezer éve

ISBN 963 03 72210 9

TARTALOM

AZ ŐSKOR ÉVEZREDEI

A MAGYAR KÖZÉPKOR ÉVSZÁZADAI

(X.-XVI. század)

A TÖRÖK HÁBORÚ IDŐSZAKA

(XVI-XVII. század)

AZ ÚJJÁÉPÍTÉS KORA

(A XVIII. SZÁZAD)

A FEUDALIZMUS UTOLSÓ FÉL ÉVSZÁZADA SÓLYON

(1800-1848)

A POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC (1848-1849), ÉS A POLGÁRI ÁTALAKULÁS KIBONTAKOZÁSA (1850-1918)

Utóirat

Melléklet

(A II. Világháborúban elesettek listája)

R Ö V I D Í T É S E K

AZ ŐSKOR ÉVEZREDEI

A Bakony déli lejtői és a Balaton északi partvidéke között számos olyan útvonal húzódik napjainkban is, melynek eredete az ősidők homályába vész. Egy ilyen útvonal az a - kora miatt jelen korunkban is „római útnak” nevezett út, amely a mai Székesfehérvár felől Várpalotára, majd onnan Hajmáskér felé húzódik, majd ott déli irányba fordul és - ott átlépve a Séd-patakot - a sólyi törésvonal mentén vezet Litéren, Szentkirályszabadján, Meggyespusztán, Balácapusztán, Nemesvámoson és Tótvázsonyon át a Tapolcai-medence felé. Ezt az útvonalat még az őskor népei taposták évezredek óta, s a Római Impérium korában (Kr. u. I-IV. században) a rómaiak állandóan járható úttá építették ki. Ennek az útvonalnak maradványai észlelhetők Bántapusztától délnyugatra, az Aranyoskút mellett, valamint Litértől északra, a Kéktői-dűlőben stb.¹ Ez az útvonal - melynek Szentkirályszabadja-Balácapusztá közti szakaszát 1402-ben „hadiút” („hodut”) névvel illette egy oklevél - a magyar középkorban is forgalmas hadiútnak számított.²

Ott, ahol az eddig nyugat-keleti irányú Séd-patak déli irányba fordul, a sólyi törésvonalnál több ősi eredetű útvonal találkozott: itt ágazott le egy út az ősidők óta lakott veszprémi Várhegy felé, s ettől délre csatlakozott - és fordult a mai Litér falu felé - a Balatont északról megkerülő és Somogy felől jövő útvonal.

A régészeti terepbejárások és kutatások megállapították, hogy - hasonlóan más őskori eredetű útvonalakhoz, a fentebb leírt út mentén is emberi lakóhelyek sorozata épült az ősidőktől napjainkig.

Az útvonalak kereszteződésében fekvő - s az utóbbi ezer évben Beteregnek, illetve Sólnak nevezett - térséget egy hatalmas geológiai törésvonal osztja két részre, melynek észak-déli irányú hatalmas árkában futó gyors- és bővizű Séd-patak ősidők óta letelepedésre vonzotta az embereket.

A Séd-patak északkeleti magaslatain - a máig Örhegynek nevezett domb alacsonyabb, lankás oldalú déli nyúlványán - a Rétmelléki-dűlőben - a mintegy 6.000 évvel ezelőtt élő - ún. vonaldiszes kerámia kultúráját hordozó nép településének nyomai figyelhetők meg. A sárból tapasztott putrik paticsmaradványai között edénycserepek töredékeit, állatsontokat és kőbalta maradványait találták. Az emberi élet évezredek óta folyamatos volt itt a Rétmelléki-dűlőben. A veszprémi Bakonyi Múzeum régész szakemberei terepbejárásaik során az említett vonaldiszes kerámia népének nyomai mellett megtalálták a mintegy 5.000-4.500 évvel ezelőtt élt „lengyeli kultúra”, majd a 4.000 éves ún. „badeni kultúra”, illetve az azt követő és 3.500 évvel ezelőtt virágzó középbronzkori kultúra népének maradványait (mely kultúra népének egyedülállóan gazdag égetéssel temetője már a szomszédos Királyszentistván község határából, a Csatári-malom körzetéből került elő).³ Az őskor - elsősorban az ún. „badeni kultúra”, majd a fentebb említett középsőbronzkori kultúrát követő, s mintegy 3.000 évvel ezelőtt megjelenő ún. „urnasíros kultúra” népének nyomai - a Séd-völgyétől délnyugatra - a mai község

¹ Topográfia-1969. 37610., 29/4. lelőhely, Gutheil-1979. 215.

² Fejér: Cod.Dipl. X/4.166-167.

³ Topográfia-1969. 42/3., 42/4., 26/4. lh.

feletti magaslatokon, a Hegy-nek nevezett dombon, valamint a Vízredülő- és Gyaluguti-dülőben kerültek - ugyancsak 1965-ben - napvilágra.⁴

Az őskor emberei - a mai Sóly község határában - a Séd-völgyétől távolabbra is tanyáztak: a régészek megfigyelései szerint a kb. 3.500 évvel ezelőtti bronzkor emberei (az ott talált edények tanúsága szerint) a mai sólyi szőlődombokon is tanyáztak.⁵

A római hódítást közvetlenül - mintegy 2.300 évvel ezelőtt - megelőző kelta bevándorlás nyomai a mai Sólótól délre - a királyszentistváni határban, a Csatári-dülőben - kerültek elő: egy sziklás magaslat alatti enyhe lejtőn, a Séd-től nyugatra egy kelta település nyomait találták meg.⁶

Az őskor évezredei után - mintegy 2.000 évvel ezelőtt - a Római Birodalom csapatai szállták meg a Dunántúlt (provincia Pannónia néven). Ők építették ki a korábban említett ősi útvonalat, s tanyás gazdaságaik (villa rustica) tömege épült fel ezen út mentén. Sóly mai határain belül római kori tanyás gazdaságok maradványaira eddig még nem bukkantak, de a sólyi határtól néhány száz méternyire északra, a már Hajmáskérhez tartozó Seghegyen, illetve Berekalján egy római kori tanya és annak temetője került elő. Ugyanúgy - Sólótól délre -, a már királyszentistváni határban lévő Mungó-majornál egy ugyancsak római kori, Kr. u. II-IV. századi tanyásgazdaság (villa rustica) maradványait tárták fel. Magában Sóly községben csak néhány darab római kori pénzérmét találtak.⁷

A Római Birodalom (Kr. u. I-V. század közti) mintegy 400 éves uralmát felváltó népvándorlás germán és hun népeinek nyomai ismeretlenek Sóly határában. Egyedül - a magyarságot közvetlenül megelőző - avar nép egy késői csoportjának VII-IX. századi nyomait találtak meg a mai Sóly falu délnyugati részén, a Vízredülő- és Gyaluguti-dülőben. A háztartási edények töredékei településre utalnak.⁸

⁴ Uo. 42/5., 42/6. lh.

⁵ Uo. 184. o.

⁶ Uo. 26/6. lh.

⁷ Uo. 21/9., 21/6., 21/7., 26/3. lh., 184. o.

⁸ Uo. 42/6. lh.

A MAGYAR KÖZÉPKOR ÉVSZÁZADAI

(X.-XVI. század)

A 900. év nyarán a Dunántúlra benyúló magyarok - Ösbő és Öse kapitányoknak Pét-mezejéről Veszprém vára ellen támadó - hadai talán még ezt a kis kései avar-onogur népességű falucskát találták itt, a mai Sóly község délnyugati részén. Megjegyzésre érdemes, hogy sem Sóly, sem pedig a környező települések egyikének határában eddig még semmi régészeti nyoma a 900. év honfoglaló magyarjainak nem került elő! Pedig a történeti adatok - illetve a máig élő helynevek - tanúsága szerint két honfoglaló magyar törzs: a Kér (Hajmáskér) és Keszi (Papkeszi) szállásterületei között, vagy valamelyikén élt a Sólnak, illetve más néven Betereg falunak (1082: „villa Betereg alias Sool”) nevezett település népe.

Betereg vagy Sóly falu a jelenlegi település helyén állt már feltehetően a magyarok honfoglalása előtt is, vagy rövidesen azután. A régészeti terepbejárások során (mert régészeti ásatás Sóly faluban eddig még nem volt!) a mai templom körüli udvarokban és kertekben számos helyen találtak X-XIII. századi konyhai cserépedény töredékeket, ami annak bizonyítéka, hogy a falu házai a mai templom körül helyezkedtek el.⁹

Pillanatnyilag megoldatlan a falu két elnevezésének kérdése (1082: Betereg vagy másképpen Sóly). Vagy egy korábbi és egy későbbi nevet használtak egyidejűleg, netán két részből állt a falu. Ez utóbbit bizonyítaná az, hogy a mai Sóly északi részén - melyet ma Kisteleknek neveznek - Molnár F. sólyi lakos 1961-ben agyagkitermelés során sírokra bukkant. Ezek egyikében sarkantyút, bőrre fűzött ptykés gombokat és koporsószegeket talált. Az agyagbánya falában még több más sír feltárása látszott. A leleteket a tanácsházán helyezték el.¹⁰ Sajnos, múzeumi szakemberek a leleteket nem vizsgálták meg! A sírok egy temetőre utaltak, bár itt - a temetők központjában megszokott templom maradványaira nem bukkantak. A mai Sóly falu középkori temetője pedig - bár ezt ásatás még nem bizonyította! - biztosan a mai napig álló és kétségtelenül középkori templom körül terült el.

A mai templom (mely a XVI. század vége óta a református egyház birtokában van) - leszámítva tornyát és nyugati egyharmadát! - minden részletében középkori (XI-XII. századi) eredetűre utal. A romantika stílusjegyeit viselő, keletelt, egyenes szentélyzáródású, egyhajós, eredetileg torony nélküli, nyugati oromfalas, téglalap alaprajzú épület bejárata eredetileg a déli oldalfalon nyílt, hatalmas oldalkövek és szemöldökkő között. Az épület déli falán három, a szentélyben pedig egy ablak nyílik. A szentélyt és a hajót elválasztó diadalív félkörívű, a szentély és a hajó mennyezete pedig mindig lapos és gerendákon nyugvó deszkamennyezet volt.¹¹ Még a XX. század első felében is az a mendemonda járt a községben, hogy a napjainkra már befalazott déli főbejárat egyenesen a templomtól délre álló „vörösbarátok” (!) kolostorába vezetett. Egy 1930-ból való leírás szerint a „kolostor” falai 1917-ig álltak.¹² Valójában a templom mellett a középkori plébániaház állott.

⁹ Uo. 42/1., 42/6. lh.

¹⁰ Uo. 42/8. lh.

¹¹ Uo. 42/2. lh.

¹² Jákóy-1930.

A templom első - 1002-ben történt - írásos említése rendkívüli történelmi események valószínű összefüggésében ismeretes! Minden valószínűség szerint ez az első írásos említés a magyar történelem talán legnagyobb sorsfordulójával függhetett össze. A sólyi templom első írásos említésének körülményei az alábbiak voltak. A keresztény magyar állam megalapításának kezdetén - 1002-ben, vagy 1009-ben! - I. (Szent) István magyar király a veszprémi püspököt, illetve püspökséget rendelte - természetesen csak egyházi vonatkozásokban! - Veszprém, Kolon (Zala), Fejér (Alba) és Visegrád királyi várispánságok fölé. Egyidejűleg az uralkodó néhány falut is adományozott a veszprémi püspökségnek.

Az eredeti okiratot valójában nem ismerjük. Ugyanis az eredeti okirat és egy arról készül - 1257. november 20-ra datált - másolat Veszprém várának 1276. évi ostromakor, illetve a vár elfoglalását követő fosztogatáskor a támadó Csák Péter nádor egyik harcosának zsákmánya lett. Hatvanhat évvel később - 1342-ben - az okleveleket elrabló harcos unokája, a horvátországi Zagorjében élő György - 10 marka (=2455 gramm) ezüstért - az eredeti oklevelet és az 1257. november 20-án készült másolatot visszaadta a veszprémi egyháznak. Az így visszakerült „eredeti” oklevélről a veszprémi püspökség - 1295 körül - a tihanyi kolostorban egy újabb másolatot készíttetett, amely napjainkig megvan, s az alábbi záradékkal végződik: „Signum Domini Stephani mitissimi regis”, azaz: „István úrnak, a legjámborabb királynak a jele”.¹³ Az 1257. november 20-i másolat - amelyet a veszprémi káptalan mai napig őriz levéltárában - azonban csak szövegében azonos az „eredetiről” 1295 táján elkészített másik másolattal. Az 1257. november 20-i átiratnak teljesen más a datálási formája (inkább a XIII-XIV. századi dátumozáshoz hasonló!), s a következőképpen íródott: „Datum in Sool apud capellam beati Stephani prothomartiris. Anno ab incarnatione Domini millesimo VIII”, azaz: „Datálva Sólyban, boldog István prothomártír kápolnája mellett. Az Úr megtestesülésének 1009. évében.”¹⁴

Az ellentmondás pillanatnyilag feloldhatatlan! Kinek és miért állhatott érdekében, hogy a veszprémi püspökség számára nagy fontosságú oklevelet a sólyi Szent István protomártír kápolnája mellé datáltassa I. (Szent) István királlyal?! Egyetlen megoldás lehet: a XIII. században ismert volt (lásd majd a későbbiekben!), hogy Sóly falu királyi udvarbirtok volt, nem tartozott a veszprémi várbirtokhoz, hanem közvetlen királyi birtok volt, s lakóinak jelentős része - a más szolgarendű népekkel szemben - kedvezőbb helyzetben élő királyi szolgaként élt. Sőt, a XIII. századra ezek az „udvarnokok” már elérték a „jobbágyi” státuszt - ami nem volt azonos a XIV. századtól megnevezett jobbágyokkal, azaz hűbéres falusi parasztokkal -, hanem ezek a „jobbágyok” a feudális uralkodó osztály egyik csoportját képezték, akik mint fegyveres kísérek szolgálták közvetlenül a királyt. A XIII. században az is nyilvánvaló volt, hogy miért volt Sóly falu kiváltságos királyi udvarbirtok! Mert itt a falunál valami rendkívüli esemény történt a királlyal kapcsolatosan, aki a falunak a megkülönböztető rangot adta. És miért volt a sólyi kápolnának védőszentje az a IV. századi római vértanú - Szent István prothomártír -, aki egyúttal I. (Szent) István király védőszentje is volt! Nyilván a sólyi kicsiny kápolnát is I. (Szent) István király építette és nevezte el saját védőszentjéről valami nagy és sorsdöntő esemény emlékére, amely nagyon fontos volt I. (Szent) István király számára. Az 1002. év (vagy 1009. év) előtt - és közvetlen Veszprém vára közelében, attól alig tizenkét kilométerre (ami lóháton nyargalva alig egy óra távolság), 1002. előtt csak egyetlen sorsdöntő esemény történt: a 997 szeptemberi pogány lázadás fegyveres leverése! A legkorábbi és legmegbízhatóbb forrás - az 1109 körül írott - „Legenda minor”, a „Kisebbik Legenda”

¹³ Gutheil-1979. 43-44., H.O.VI.k.

¹⁴ Vp. kápt. m. lt. „Veszprém Eccl. 9.”, vö.: Gutheil-1979.45.

szerint, amikor Géza nagyfejedelem 997 nyarán meghalt, a trónt a szigorúan latin keresztyén szellemben felnevelt fiára: Istvánra hagyta. A trónra emelt István nagyfejedelem - a Kisebbik Legenda szerint - „...Azon kezdett elmélkedni, hogy ha a szent keresztségben már újjászületett népről leveszi a fegyelem gyeplőjét, utóbb könnyen visszatér a hiú tévelygésbe. Így az egyház tanai szerint oktatta, ráarkta nyakára a fegyelem igáját és törvényeit, s a gonoszság minden mocskát a földig lerontotta!” Mint az várható volt, a szabad magyarok - akik talán pogányok sem voltak mind! - fellázadtak a fiatal, de rendkívül céltudatos és szigorú új fejedelem ellen. A Kisebbik Legenda az alábbiakban folytatta: „...Bizonyos nemesek (tehát szabadok, pogányokról a legenda szót sem ejtett!), kiknek szívében féktelenség s restség fészkelte, látván, hogy kényszerből el kell hagyniuk a megszokottat, ördögi sugallatra elvetették a király meggyőződését, és a korábbi élvezetekre adva ismét lelküket, fegyvert ragadtak ellene. S már pusztították is városait, majorságait irtották, fosztogatták birtokait, szolganépét gyilkolták, s hogy a többről szót se ejtsek, már a királyt is bántalmazták! Mikor pedig azok nem akartak letérni eltévelyedett útjukról, s dühöngésük nem csillapult, a király bizakodván az örök erényben, seregének sokaságával elindult, hogy úrrá legyen az ellenség veszett dühén. Ezekben a napokban éppen, a köznyelven Veszprémnek mondott várat ostromolták, hogy ezt az ő gyalázatára fordítsák: ott tanyáztak le ugyanis, ahol a király szokott megszállni és tartózkodni (...) Az isteni kegyelemtől vezérelt király rajtuk ütött, ezek hitükben, azok bizony csak a fegyverekben bizakodtak, s mindkét részről küzdöttek. Végül, hogy az ellenséget legyőzték, s részint leölték, részint foglyul ejtették és megkötözték, a győztes király híveivel hazavitte a győzelmi jeleket!” A győzelem után - folytatta a Kisebbik Legenda - kiválasztott embereit Rómába küldte, „...szerfölött sok kincset bízva rájuk, hogy ott István első vértanú tiszteletére egyházat alapítsanak. Ez meg is történhet!”¹⁵

Hasonlóan a Rómában épített templomhoz, I. (Szent) István a lázadókon aratott győzelem helyszínén - vagy a csata egyik emlékezetes epizódjának helyén - emeltetett fogadalmi kápolnát védőszentjének, Szent István protomártírnak tiszteletére. Ez a kápolna minden bizonnyal azonos a Sóly faluban napjainkig álló kis templommal. Ezért hihették - vagy talán tudták is! - az 1257-ben Veszprém várában élő tanult papok (akik az eredeti oklevélről másolatot készítettek), hogy annak idején István nagyfejedelem ezen az emlékezetes és számára (de az egész magyar nemzet számára is!) sorsdöntő csatatéren lévő királyi udvarbirtokon, a csata emlékére emelt kápolna mellett adta ki utasítását, hogy az említett négy királyi várispánságot - egyházi tekintetben ! - a veszprémi püspökség fogja össze.

Sóly királyi udvarbirtoki rangja, a Szent István protomártír tiszteletére emelt kápolna mellett talán erre a 997. szeptember végi csatára emlékeztet az a lelet: 1903 előtt a Séd-patak melletti lapos területen - a Kistelek-dűlőben - egy gödörbe temetve sok emberi csontvázat találtak.¹⁶

Meg kell jegyezni, hogy a korai magyar források a 997. szeptemberében - Veszprém, Sóly, Szentistván, Szentkirályszabadja térségében - lezajlott sorsdöntő csata leírásánál nem tettek említést a lázadás vezérééről. Csak arról írtak, hogy a lázadás Somogyságban robbant ki. Majd csak évszázadok múlva - a XIII-XIV. századi krónikákban - tettek említést Koppány hercegről, a király elleni felkelés vezéralakjáról, s annak rettenetes sorsáról!

Egy 1082. április 29-re datált: (de valószínűleg később írt és hamis) okiratban a veszprémi püspökség azt állította, hogy a „...Beteregnek vagy más néven Sólnak nevezett birtok...” („...In predio Betereg, quod aliter Soly nominatur...”) a veszprémi püspökség birtokában van. A

¹⁵ István király emlékezete. Magyar Helikon. 1971. 56-57.

¹⁶ Topográfia-1969. 42/7. lh.

fentebb említett napon - János veszprémi püspöknek és kanonokjának, István főesperesnek, valamint Ondurnik dékánnak kérésére I. (Szent) László király kiküldötte nótáriusát (jegyzőjét), Barnabást és Gwg (ejtsd: Gug) bakonyi ispánt, hogy határolják körül a veszprémi püspökség és egyház birtokait. Így jutottak el a fentebb említett Betereg, vagy más néven Sóly birtokra, ahol a veszprémi egyház három ekealja földet („...habet ecclesia terram iij aratra” = mintegy 660 katasztrális hold) birtokolt. Élt a birtokon: öt szolga, két szántóvető, három szőlőművelő („...V.seruos, iij aratores, iij vinitores...”), lakott itt még kilenc „jobbágy”, azaz az egyház kiváltságos fegyveres szolgálja („...ix iobagiones”), volt még itt két malom („...iij molendina”), és egy üres malom hely („...et unum vacuum locum molendini...”), továbbá rétek, valamint erdők („...prata”) (eciam) atque silvam...”¹⁷ A veszprémi püspökség még a XIV. század közepén is küzdött sólyi birtokaiért, s az említett malmok még a XVIII-XIX. században is a veszprémi székeskáptalan birtokában voltak.

Annak ellenére, hogy Betereg vagy más néven Sóly falu és birtok a veszprémi püspökség birtokába jutott, a hajdani királyi udvarbirtok szabad lakói, a királyi udvarnokok még a XIII. század végén is éltek Sólyon. Egy 1272. február 17-én keltezett periratból ismert, hogy a beteregi falusi királyi udvarnokok („...Udvornici domini Regis de villa Betereg...”) - a Szárberényben (Vörösberényben) élő Farkas és Beke királyi udvarnokok két jugerum (kb. három katasztrális hold) főzfői földjét - erőszakkal elfoglalták.¹⁸

Egyébként ebben az esetben említették utoljára Betereg vagy Sóly - hajdani királyi udvarbirtok - szabad királyi udvarnokait.

Ugyanis valamikor a XIII. század végén - nem ismerjük a részleteket, hogy melyik magyar király és milyen körülmények között - Sóly királyi udvarbirtokot és annak lakosságát a bakonyi vagy zirci ciszterci apátságnak adományozta, kivéve a Séd-patakon lévő két vízimalmot, amely a veszprémi káptalané maradt. Míg Sóly falu és birtok úrbéri adói és szolgáltatásai az új földesurat illették, az egyháznak járó terménytizedek (decimák, dézsmák) továbbra is a veszprémi püspökségnek és részben a káptalannak jártak. Azonban 1364-ben Odó zirci apát úr önkényesen az egyházi tizedeket is magának követelte és szedette be a zirci apátság birtokában lévő falvakba.

Az anyagiakban sértett veszprémi püspök 1365. szeptember 22-én panasszal fordult Anjou I. (Nagy) Lajos királyhoz. Közölte, hogy Odó zirci apát „...az emberemlékezetet meghaladó idő óta a veszprémi püspök és káptalanja tulajdonában lévő Veszprém vármegyei Sóly (Sool), Berény, Szentkirály, Kőudvar, Menyeke és Szőlős falvak egész, valamint Bolde falu fele egyházi terménytizedeit 1364-ben lefoglalta, s a püspök és egyháza tizedszedőit onnan elűzve, az egyházi tizedeket is magának szedette be. A zirci apát a püspök panasza után sem adta vissza a felsorolt falvak egyházi tizedeit. Sőt, Odó apát úr azt közölte, hogy „...újabbán előkerült egy oklevél, melyben az áll, hogy az egyházi tizedeket az ő monostorának adományozták!” A zavaros ügy tisztázásával I. Lajos király a fehérvári keresztes konventet bízta meg. Utasította őket, hogy küldjék ki emberüket, hogy annak jelenlétében Uzsa Miklós fia András királynéi apród iktassa be a veszprémi püspököt és az egyházat az egyházi tizedek birtokába, és figyelmeztesse a felsorolt falvak népét, hogy ezentúl az egyházi terménytizedeket ne a zirci apátnak, hanem a veszprémi püspöknek és egyházának fizessék és adják. A zirci apát pedig törvényes úton keresse igazát, ha egyáltalán van ilyen!¹⁹ Egy héttel a

¹⁷ H.O.IV., Vp. Kápt. m. lt.: „Veszprém Eccl.2.”, Szentpéter-1923. 9.

¹⁸ H.O.I. 57-58.

¹⁹ Veszprémi regeszták (1301-1387). Akadémia Kiadó, Budapest, 1953. 588. sz. regeszta.

veszprémi püspök panaszlevele után - 1365. szeptember 29-én - a fehérvári keresztes konvent jelentette I. Lajos királynak, hogy parancsa értelmében Ferenc sublectort kiküldte az érintett falvakba - többek között Sólyba is. Ott a kiküldöttek ellentmondás nélkül beiktatták a veszprémi püspököt és egyházát az egyházi terménytizedek birtokába, s a király nevében figyelmeztették a felsorolt falvak népeit, hogy ezentúl ne Odó zirci apátnak, hanem a veszprémi püspöknek és egyházának szolgáltatassák be az egyházi terménytizedeket.²⁰ Ez rendben meg is történt, s a lakosság a veszprémi püspökségnek fizette egyházi terménytizedeit a XVI. század végéig, a reformáció kibontakozásáig.

Az egyházi tizedek (dézsma) fizetése nem zavarta a zirci ciszterci apátság földesúri jogait, amely az 1848. márciusi polgári forradalomig tartott.

A fenti pert követő időből - 1365-től 1488-ig tartó 123 évről - Sóly falu történetéről egyetlen adattal sem rendelkezünk. Csupán gyér régészeti adatokból következik, hogy valamikor a XIV-XV. század folyamán a zirci apátság kisebb mértékű átalakításokat végeztetett - az akkor divatozó gótika jegyében - a régi, Szent István protomártírról elnevezett kápolnán. Ugyanis egy gótikus stílusú, négykaréjos ép, faragott ablakkeret került elő a templommal szomszéd - Szabó S. - telken. A leletet 1953-ban a Veszprémi Bakonyi Múzeumba szállították, s ott őrzik (VBM. 66.81.1. leltári szám alatt).²¹

Veszprém vármegye állami rovásadó összeírásának első ismert példánya az 1488. évből maradt fenn. Ebben szerepelt, hogy Sóly (Sool) falu - mely a zirci apátság birtoka - 7 aranyforintot fizetett az állami adóba („Item Sool abbatis de Zyrcz florenos 7 solvit”), ami azt jelentette, hogy a faluban hét lakott és adóztatható jobbágyporta élt.²² Sóly akkor is kicsi falu volt - akárcsak napjainkban. Ha a befizetett rovásadó alapján összehasonlítjuk a szomszédos falvakkal, a nagyságarányok hasonlóak a maiakkal: Hajmáskér 29-, Rátót 5-, Litér 14-, Szent-istván 6-, Vilonya 36-, Papkeszi 56- forint rovásadót fizetett ugyanannyi jobbágyporta után.

²⁰ Uo. 589. sz. regeszta.

²¹ Topográfia-1969. 42/2. lh.

²² Solymosi László: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Veszprém, 1984. 200.

A TÖRÖK HÁBORÚ IDŐSZAKA

(XVI-XVII. század)

Az 1526. augusztus 29-i mohácsi csatát és hadjáratot követően török támadások dúltak végig - 1522-ben és 1529-ben - a Balaton északi térségét is, de a végleges veszedelem 1541-1543-ban szakadt az itt élő népesség nyakába, amikor a török hadsereg elfoglalta Budát, majd Esztergomot, Székesfehérvárt, Simontornyát, Ozorát, stb. Miután a magyar királyi katonaság kezében tartotta Palota (Várpalota), Veszprém, Tihany várait, Sóly falu tágasabb környéke a két szemben álló hadsereg közti „senki földjévé” vált, melyet mindkét fél katonasága pusztított, adóztatott.

Egy 1536. évi magyar királyi rovásadó összeírás szerint Sóly falu még létezett, sőt az 1488. évi adóösszeírás óta még fejlődött is: összesen tizenkét jobbágyportát számláltak meg, melyek közül négy volt adófizetésre képes, hat már olyan szegény volt, hogy adót fizetni nem tudott; két porta pedig lakatlan volt.²³ A legnagyobb veszedelem 1552. május-júniusban szakadt a falura, ugyanis a török csapatok ostrommal elfoglalták a közeli Veszprém várát. Sóly falu ettől kezdve tizennégy éven át - 1566-ig - állandó török katonai átvonulások színterévé vált. Egy 1563-1565. évi török adóösszeírásban szerepelt Sóly neve, de - sajnos! - innét kezdve hiányoztak az adatok.²⁴

1564. szeptember 14-én - annak ellenére, hogy Veszprém vára még török kézen volt a Székesfehérvár és Veszprém török erősségek közé ékelődött magyar vár - Palota - parancsnoka, Thury György a magyar királytól zálogbirtokul kapta az elmenekült zirci apátság birtokait, köztük Sóly falut is. Ettől kezdve a XVII. század közepéig a Thury-család birtokolta - a gazdátlanra vált zirci apátsági birtokokat, köztük Sóly falut és birtokot is.²⁵

Időközben - 1566. június 30-án - Veszprém várát a német és magyar csapatok visszafoglalták. Sóly falu helyzete ezzel nem javult. Ugyanis a székesfehérvári (usztulni belgiradi) török szandzsák Bég - nem törődve azzal, hogy Sóly falunak van magyar birtokosa (a Thury-család) - 1570-ben török földbirtokosnak is odaadományozta a falut. Egy Haszan bin Haszán (Haszán fia Haszán) nevű fehérvári török katona tímár-ja (katonai zsoldbirtoka) volt Sóly falu, honnét a 4.000 akcse (= kb. 40 forint) jövedelmet szedett be. Éppen ebből az évből - 1570-ből - maradt fenn Sóly faluról egy magyar királyi rovásadó összeírás is. Ennek adatai szerint a faluban összesen tizenhat jobbágyportát találtak. Ebből kilenc volt adózásra képes, volt két új (még adómentes) ház, találtak két földnélküli zsellér-portát, és megemlékeztek három lakatlan portáról is.²⁶ Egy későbbi - 1696. évi - összeírás szerint a török hódoltság korában Sóly falu lakossága általában véve 160 forint évi földesúri adót fizetett a zirci apátságnak (amely természetesen ekkor nem Zircen működött), de a törököknek is fizettek: a szultánnak (t.i. a török államnak) évi 20 forintot, a török földesúrnak (akinek személye sűrűn változott) minden

²³ Pákay-1942.

²⁴ Matuz Joseph: Die Steuerkonscription des Sandschaks Stulweissenburg aus den Jahren 1563 bis 1565. Verlag Bamberg. 1986.

²⁵ Horváth K.-1930. 75-77.

²⁶ Vass Előd: A török uralom kiépítése Székesfehérvárott. In: Fehér Megyei Történeti Évkönyv. 19. Székesfehérvár, 1989. 114., Pákay-1942.

jobbágytelek (sessió) után egy-egy forintot adtak, illetve beszolgáltatnak jobbágytelkenként még két-két kocsi fát, vagy egy-egy kocsi szénát, valamint fél pint vaját, és minden terményükből egytizedet.²⁷

A török háborúk legrettenetesebb időszaka az 1593. októberétől 1606. novemberéig tartó „hosszú háború” volt, amely 1593. október 3-7-én Veszprém várának újabb ostromával kezdődött. A vár újra a török hadsereg kezére került, s ezt követően éveken át dúltak a harcok a környéken. Ugyanis Veszprém várának elfoglalását követő napokban a török csapatok Palota (Várpalota) várát is elfoglalták. Hogy Sóly falu ezt a pusztító háborút miként élte túl? - nem tudjuk.

A „hosszú háborút” - 1606. novemberében - lezáró zsitvatoroki béke után viszonylagos béke honolt a Veszprém és Palota, valamint Székesfehérvár közötti végvidéken. Ez a nyugalom bátorította fel 1617. június 14-én az éppen soron következő Thury birtokost, Thury Györgyöt, aki a fentebb nevezett napon szerződést kötött a földesúri uralma alatt álló sólyi lakókkal, hogy évi - egy összegben lefizetett - 100 forint adó lefizetése után nem háborgatja őket birtokaikban.²⁸

A sok évszázados földesúr - a zirci ciszterci apátság - távolléte a XVI-XVII. század fordulóján megkönnyítette a reformáció terjedését Sóly esetében is. Konkrét adatokkal azonban csak 1618-tól rendelkezünk. Egy 1818. november 1-jei adat szerint a szentlőrinci református zsinaton részt vett Tejedi Márton sólyi lelkipásztor, aki egyúttal vezetője volt a hajmáskéri református gyülekezetnek is. Öt évvel később - 1623-ban - Ludányi György állt a sólyi és a hajmáskéri református gyülekezet élén. Ebben az esztendőben - 1623-ban - zajlott Pápa városában a következő református zsinat. Itt került szóba, hogy Hajmáskér leválik Sóllyról, de a hajmáskéri Kiss Mihály - falujának nevében - tiltakozott az elválás ellen. A következő - 1627. évi - pápai református zsinaton Tolnay István esperes Barsai Bálint sólyi lelkipásztort azzal vádolta, hogy haszontalan kérkedéssel, rágalmazással, lelkészársa ócsárlásával, ittassággal vétkezett. Büntetésül nyilvános eklézsia megkövetést, térden állva történő esedezést és bocsánatkérést írt elő. Az esperes közölte, hogy bűne megismétlődése esetén állásától felfüggesztik.

Ezen az 1627. évi pápai zsinaton Hajmáskér újra el akart szakadni Sóllytól, a többség azonban most is az együttélés mellett döntött.

1632-től - Felsőörsről - a nagy tekintélyű Rozsos Nagy Ambrus érkezett a sólyi eklézsia élére, s részt vett az 1633. május 8-i köveskúti, illetve az 1643. május 19-20-i csöglei zsinatokon. A következő lelkészváltás 1649-ben zajlott le, a Csetényből érkező Újvári Gergely vette át Sóllyban - és egyúttal Hajmáskéren is - a lelkészi szolgálatot. Őt pedig - 1657-től - Csopaki Imre lelkész váltotta fel.²⁹ A sólyi református gyülekezet kezdettől fogva a régi római katolikus kápolnát használta templomául, s használja mai napig.

Az 1664. júliusában újra megindított nagy török támadás egyik - Székesfehérvár és Palota körzetéből megindított - hadoszlopa Sóly falunál fordult déli irányba, hogy a mai Nemesvamos és Tótvázsony térségén át érje el a Tapolcai-medencét. A részletek ismeretlenek. A török hadsereg - 1664. augusztus 1-jei - nagy szentgotthárdi veresége és az azt követő vasvári békekötés után újra helyreállt a nyugalom a balatoni végvidéken.

²⁷ Pákay-1942.

²⁸ VeML. Zirci c. ap. lt. C 18.sz.i.

²⁹ Kuti-1945. 28-29.

A nyugalom évtizedeiben az egymással szomszédos birtokok emberei civakodtak egymással. Különösen érdekes egy 1672. április 28-án jelentett ügy, mert itt soroltak fel név szerint számos sólyi jobbágyot. Az említett napon a veszprémi püspökség bepanaszolta a vármegyénél Újfalusy Mihály zirci apátot, hogy ennek sólyi jobbágyai, név szerint: Besenyő Tamás, Nagy András, Kálmán István, Farkas Márton és Tikos Gergely - 1672. februárjában a hajmáskéri legelőn megtámadták a veszprémi káptalan juhászait, azokat megverték és szűreiket („...idem Szür, seu Csuha dictum...”) elvették. Az okozott kár legalább két forintot tett ki!³⁰

Tizenkilenc esztendei békesség után - 1683. júniusában - a Székesfehérvár térségében gyülekező török és tatár hadak, valamint a török-párti Thököli Imre fejedelem magyar hadai, illetve az erdélyi és moldvai fejedelemségek csapatai megindították eddigi leghatalmasabb támadásukat a Magyar Királyság és Ausztria ellen. A Balaton vidékén a krími tatár hadak vonultak példátlan pusztítást okozva, Sóly térségén át pedig Thököli csapatai nyomultak előre Veszprém vára ellen, melyet harc nélkül elfoglaltak. A török hadak azonban Bécsnél - 1683. szeptember 12-én - teljes vereséget szenvedtek el az egyesült Habsburg-, valamint német birodalmi és lengyel királyi seregektől. A visszavonuló török csapatokat az egyesült keresztény hadsereg üldözőbe vette, s ezzel megkezdődött az a tizenhat évig elhúzódó háború, melynek befejeztével a török hadsereg véglegesen kivonult Magyarországról. A török csapatok elvonulása után több dunántúli török vár - Székesfehérvár, Szigetvár és Kanizsa török őrsége vitézül tartotta magát, s hónapokon, éveken át nem kapituláltak. Hosszú ideig - 1687. májusától 1688. májusáig - védte magát a székesfehérvári vár török őrsége is. A megerősített várost ostromló keresztény hadak felélték az egész környéket. A jövő-menő katonaság miatt Sóly falu lakossága elmenekült, s 1687-től 1696-ig a település lakatlanul állt. A királyi adószedők jelentése szerint a faluból egyetlen egy garas adót beszedni nem lehetett.³¹ A következő években a lakosság visszaszivárgott, s egy 1696. évi összeírás adatai szerint a Sályon található húsz lakóházból csak nyolc volt lakott. A faluban tizenhét félteléknyi művelhető föld volt, melyből öt féltelket műveltek, tizenkét féltelket pedig műveletlenül állt. A falu határában egyébként szőlőt, erdőt, szántóföldet, réteket és legelőket találtak az összeírók. A falu határában a legnagyobb értéket a 38 kapás szőlő jelentette, amely a Sályi-hegyen terült el.³²

³⁰ VeML. Zirci c. ap. lt. C 43.sz.i.

³¹ Horváth K.-1930. 121.

³² Pákay-1942.

AZ ÚJJÁÉPÍTÉS KORA

(A XVIII. SZÁZAD)

1. Gazdasági viszonyok:

A tizenhat évig tartó - török alóli - felszabadító háború befejező évében - 1699. augusztus 10-én (az időközben Zircre visszatelepülő ciszterci apátság) megkezdte régi birtokainak újjászervezését. Truffin Jeromos apát úr ezen a napon egyezséget kötött a sólyi jobbágyaival, hogy amennyiben évenként 100 forintot fizetnek, úgy minden más adótól (termény tizedektől, kilencedektől és pénzbeli cenzustól) felmentik őket. A lakosság az ajánlatot elfogadta.³³ Az 1702. évi összeírás szerint a sólyi lakosság - melynek már 45 kapás művelt szőleje volt! - összesen csak 39 forintot tudott fizetni úrbéri terhei fejében.³⁴

A török háború befejezését követő lassú gazdasági felemelkedést azonban lefékezte az 1703-1711 között lezajlott - II. Rákóczi Ferenc herceg vezette - rendi-függetlenségi háború, melyet a Habsburg uralkodóház ellen indítottak. A Veszprém-Palota térségében 1704. január-május hónapokban megjelenő rendi conföderáció - ún. kuruc - csapatai Sóly körzetében említésre méltó eseményekben nem vettek részt. A kuruc hadak első dunántúli visszavonulása után - amikor éppen a császári-királyi hadak uralták a Dunántúlt: 1705. július 26-án Csillag Ferenc, a zirci apátság sólyi birtokainak ispánja arról panaszkodott a zirci apát úrnak, hogy a kalocsai érsek emberei terménytizedeket akartak szedni Sóly faluban: „...Ajánlom szolgálatomat mint Tisztöletes Atyám Uramnak Szívbul! Minthogy Nekem Uraságod megparancsolta, hogy az ő szokott idejében semmi néven nevezendő jószágokból az Dézsmát (tizedet) ki ne hadgyam és engedgyem adni a szegénység jószágából... De mivel az Méltóságos Kalocsay Érsek Úr Ü Nagysága gondviselői semmi helt szónknak nem adnak, hanem minden névvel nevezendő Jószágbul, Buzábul, Borbul, Árpábul, Zabbul, Báránybul és Méhekbül ki esendő Dézsmát akarják és kívánnák, az mint hogy mégis lött az Bárányokbul. (Ettől kezdve más témájú szöveg. Sz.) In Pago Sóly, Die 26 Juny 1705. Uraságod Köteles Szolgája Csillag Ferencz maradok. Manus propria. (Saját kezűleg).”³⁵

Egy - 1708. december 22-én keltezett - nyugta szerint egy Somogyi Ádám nevű személy 1707. júniusától 1708. szeptember végéig bérelte a zirci apátságtól a sólyi birtokot: „Zirczy Apátság-hoz tartozandó jószág, melyet bírtam öt fertály Esztendeig, úgymint Ezerhétszáz Nyolczadik Esztendőbe Szent Mihály napjáig...” Sajnos, a zirci apátság sólyi ispánjához - Csillag Ferenczhez - leadott elszámolás a nyugta mellől hiányzott.³⁶

A magyar rendi föderáció - kuruc - csapatai 1709. szeptemberében (Veszprém várának eleste után) elvonultak az Alföldre, s a Dunántúl újra a császári-királyi hadak uralma alá került. Két évvel később - 1711 májusában - kölcsönös kiegyezéssel véget ért a háború a két harcoló fél között.

³³ VeML. Zirci c. ap. lt. C 89.sz.i.

³⁴ Veszprém, Érseki Levéltár: „Acta negotium religionis concernentia.”

³⁵ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 102.sz.i.

³⁶ Uo. C 104.sz.i.

Néhány évvel később már csak az egymással szomszédos - és más uraság alá tartozó - falvak között folyt (a török háborúk másfél évszázada alatt összekuszálódott) falu- és birtokhatárok közti - sokszor tettelegességig fajuló - vita. Az első ilyen huzavona Sóly és északi szomszédja: Hajmáskér között robbant ki 1715 áprilisában. A vita tárgya a két falu közti Keskenyerdő volt. A sólyiak eltiltották a hajmáskérieket „...a Sóly határában lévő Keskeny Erdőnek birásátul, kiváltképpen pedig faiézástul (fakitermeléstől), vonyó marhájoknak legeltetésétul, fejszéiknek és egyéb vélek leendő jószágoknak elvesztése alatt!” Ugyanakkor a hajmáskériek a sólyiakat akarták kitiltatni az említett - és ő általuk hajmáskérinek vélt - Keskenyerdőből. Az egyre meddőbbé váló vitát Veszprém vármegye - 1716. május 17-én - tanuk kihallgatásával igyekezett eldönteni, hogy a vitatott Keskenyerdő végső soron a sólyiaké, avagy a hajmáskériek birtokában volt hajdanában? Összesen tizenkét tanút hallgattak ki, s azok valamennyien azt vallották, hogy a Keskenyerdő mindig a sólyi határhoz tartozott:

Első tanú: Horváth Gergely Kádárta, 66 éves, a veszprémi káptalan jobbágya: „...Még a régi eleitül is úgy hallotta a Fatens, hogy a controveltált Keskeny Erdő mindörökön Sólyi Erdőnek tartatott, és Sólyi Keskenynek hívatott. Tudja, hogy a Sólyiak bírták mindenkor, emberemlékezet óta, háborgatás nélkül!” Tudja azt is, hogy bizonyos István Deák nevű ember bírta Sólyt árendában (: ki is akkor Palotán lakott:). Ezen Fátens szekerezett ökreivel együtt azon Keskeny Erdőről elhajtotta, s négy forintban köllött kiváltanyi túle. Tudja a Fatens azt is, hogy mivel összevegyő föld volt a két falu között azon Keskeny Erdő is, a jó megegyezésnek okáért szomszédosságosan megalkudtak egymással, hanem tavalyi esztendőben Hajmáskériek kezdték el azon Keskeny Erdő iránt a Sólyiakat háborgatni...”

Második tanú: Nagy János kádárta, 60 éves, a veszprémi káptalan jobbágya, ugyanazt vallotta, mint az előtte szóló.

Harmadik tanú: Vörös Mihály kádárta, 55 éves, a káptalan jobbágya: „...Az Apjátul (ki volt 80 esztendősen) hallotta, hogy azon Keskeny Erdő mindenkor a Sólyiaké volt, maga is mindenkor Sólyi Keskeny Erdőnek hallotta lenni!”

Negyedik, ötödik, hatodik tanuk a fentiekhez hasonlóan vallottak.

Hetedik tanú: Csík Gergely kádárta, 45 éves, a veszprémi káptalan jobbágya: „...Mindenkor Sólyi Erdőnek hallotta lenni azon Keskeny Erdőt és nem Hajmáskérinek!”

A vármegye által elrendelt tanúkihallgatás során mind a tizenkét berendelt - kivétel nélkül kádárta - tanú, sólyi területnek vallotta a Sóly és Hajmáskér közti Keskeny Erdőt.³⁷

A veszprémi püspökség birtokát képező Hajmáskérrel - 1716-ban - lezajlott határvita után a többi szomszédos faluval: Ösküvel, Vilonyával, Szentistvánnal (melyek a palotai Zichy István birtokai voltak), továbbá a Veszprémi Káptalan által birtokolt Kádártával majd évtizedek múlva - 1743-ban - alakultak ki határviták.

Az 1720. évi országos összeírás adatai szerint Sóly továbbra is a zirci ciszterci apátság birtokában volt. Lakossága 21 jobbágycsaládból állott. Erre az időre a földesuraság már visszavonta az 1699-ben tett ajánlatát az évi egy összegben fizetendő 100 forintos adóról, s az uradalom visszaállította a terményekben való adózást és az uradalom majorsági földjein végrehajtandó robotot. Az 1720. évi országos összeírás szerint a sólyi jobbágyok legjövedelmezőbb vagyona - az úrbéri telekhez nem tartozó és így úrbéri terhekkal nem agyonnyomorított - szőlő volt. A sólyi hegyen erre az időre - szemben az 1696. évi 38 kapás szőlővel -, 1720-ban már 63 kapás szőlőt műveltek. A sólyi jobbágyokon kívül a Sólyi

³⁷ Uo. C 122.sz.i.

Hegyen néhány másutt élő - extraneus - jobbágy (hajmáskérik és balatonkilitiek) is műveltek szőlőt.³⁸

A korábban említett 1365. évi viszálykodás óta a zirci ciszterci apátság birtokain - így Sólyban is - az egyházi terménytizedeket változatlanul a veszprémi püspökség szedette be. Mivel ez jelenős összeg volt, 1723. április 10-én - jövedelmeinek növelésére - a földesuraság, a zirci apátság az egyházi terménytizedek beszedését Sólyon a veszprémi püspökségtől bérbevette.³⁹ Mivel az 1699. évi szerződés óta sok volt a vita a zirci apátság és a sólyi jobbágyok között, a földesuraság - 1728. január 18-án - összeállította a sólyi jobbágyok által teljesítendő úrbéri szolgáltatások jegyzékét, mely az alábbiakat tartalmazta: a sólyi jobbágyok („Jobbagiones Solyienses”) kötelesek voltak évente fizetni:

1. Az urasági malom után 50 forintot.
2. Az urasági erdő (makkerdő) után 23 forintot fizettek.
3. A községi kocsmá után („ex caupata communitatis”) 40 forintot fizettek.
4. A földek és szőlők után - a termékekből - tizedet fizettek.⁴⁰

A földesúri jogokat birtokló zirci apátság már rendet teremtett - a másfél évszázados török háborúk okozta zűrzavarban - sólyi birtokukon, amikor - 1733. augusztus 20-án - a veszprémi káptalan is jelentkezett: panaszlevelet írtak Habsburg VI. Károly császár-királynak. Közölték, hogy számos ősi birtokuk az elmúlt időkben idegen kezekre került. Ezek közé tartozott a „...Betereg, más néven Sóly birtokon lévő három malmuk és egy malomhelyük...” („...Item in Possessione Betereg aliter Sóly una cum tribus molendinis, et uno molendini loco...”)⁴¹ Az ügy menete ismeretlen, de a sólyi malmok továbbra is a zirci apátság tulajdonában maradtak, egészen a XIX-XX. század fordulójáig.

A hajmáskéri püspöki birtokkal - 1716-ban - lezajlott birtokhatár viták után 27 esztendővel, 1743. február-áprilisban újabb határproblémák alakultak ki a - Zichy István palotai uradalomához tartozó és Sóly faluval ugyancsak szomszédos településekkel: Szentistván, Öskü, valamint a veszprémi káptalan birtokaihoz tartozó Kádárta, illetve több nemesi család által birtokolt Litér falvak között.

Elsőnek - 1743. februárjában Szentistván (ma: Királyszentistván) faluval alakult ki vita. Veszprém vármegye - 1743. február 19-én - ebben az esetben is tanúk kihallgatásához folyamodott. A berendelt számos tanú egyike volt - a harmadiknak tanúskodó - Vörös Mihály 80 éves kádártai káptalani jobbágy, aki az alábbiakat vallotta: „...Minthogy régi öreg - írta róla és vallomásáról a jegyzőkönyv -, sok időket is ért, tudgya bizonyosan a végre, hogy Szentistványi határ soha sem ment által Sólyi határon Kádárta felé, mivel a Murva Bányánál lévő három határ halom, úgy mint az egyik Litért, a másik Sólyt, a harmadik Kádártát - és nem Szentistvánt határozza meg, ahol is a Török Vágás vagyon, és mindétig addig birták békességesen a Magyar Kut süreijéig, hogy pedig szabadon járhatott!”⁴²

³⁸ VeML. Mikrofilm. Conscriptio regnicolaris (1715).

³⁹ VeML. Zirci c. ap. lt. C 149.sz.i.

⁴⁰ Uo. C 184, C 189.sz.i.

⁴¹ Uo. C 202.sz.i.

⁴² Uo. C 251.sz.i.

Néhány hónappal később - 1743. április 21-én - Sóly és Szentistván faluk között már durva formában robbant ki a civakodás. Az történt ugyanis, hogy egy szentistváni embertől - 1743. január 2-án - aki a sólyi erdőben vágott a tilalom ellenére fát, a sólyiak elvették a fejszáját. A szentistváni bírák az ügyet nem törvényes úton akarták elintézni, hanem „...olly nagy dühösséggel majd az egész Helység a Sólyiakhoz azon Sólyi Erdőben fegyverekkel és más ártalmas eszközökkel kivonult, és ottan olly iszonyú veréseket követek el.” A zirci apátság követelte, hogy a „...Szentistványi Bírák és Lakosok declarálják magokat, egész nagy hatalmasságot (hatalmaskodást) kinek ingerléséből, vagyis parancsolattából cselekedték? Ha az Méltóságos Uraságébul? azon parancsolat a Tisztartótul vagyon-é? Írásban vagyon-é? Ha írásban vagyon? - adgyák előbe, hogy tudhassék mégis az miből áll?!⁴³

A sólyiak és szentistvániak közti fegyveres összecsapás odáig fajult, hogy hosszú pereskedés volt várható. Ezért - 1743. szeptemberében - Habsburg Mária Terézia királynő és a nádor utasította Veszprém vármegye alispánját, hogy a sólyi határok miatt - Zichy István palotai földesúr és a zirci apátság között várhatóan meginduló bírósági pert feltétlenül akadályozza meg!⁴⁴ Az alispán közbenjárása eredményes volt, s 1743. december 2-án azt jelenthette a nádornak, hogy Zichy István és a zirci apát úr megegyeztek abban, hogy a sólyi pert függesszék fel, maradjon minden a jelenlegi helyzetben, s tűzzenek ki időpontot a barátságos megegyezésre!⁴⁵

A legfelsőbb körök beavatkozása - úgy látszott! - megoldotta a határvitákat. A következő év őszén - 1744. szeptember 3-án - Veszprém vármegye már azt jelenthette a nádornak, hogy a zirci apátság és a veszprémi püspökség a Sóly és Hajmáskér közti határok vitájában megegyezésre jutottak.⁴⁶ Néhány hónap múlva - 1745. január 23-án - (Veszprém vármegye jelentése szerint) a zirci apátság és Zichy István között is megtörtént a korábbi határvitákban a barátságos megegyezés.⁴⁷

Rövidesen kiderült, hogy korai volt az öröm. Ugyanis - 1747. május 20-án - már újra azt jelentette a zirci apátság Veszprém vármegyének, hogy a Zichy István által birtokolt palotai uradalomhoz tartozó Öskü falu emberei elhajtották a sólyiak ökreit egy olyan területről, mely földről a sólyiak azt állították, hogy az mindig sólyi föld volt! Veszprém vármegye emberei azonnal felelősségre vonták a sólyiak ökreit elhajtó ösküieket. Elsősorban azt tudakolták, hogy kinek a parancsára tették ezt. Az ösküiek válasza az volt, hogy azt senki nem parancsolta meg nekik. De miután az ökröket Öskübe hajtották, ott Zichy István tiszttartója meghagyta nekik, hogy az ökröket ne adják vissza!⁴⁸ A várhatóan újabb meddő vita elkerülésére Veszprém vármegye hatósága úgy döntött, hogy újabb tanúvallomásokkal tisztázza, hogy valóban kié az a terület, honnét az ösküiek a sólyiak ökreit erőszakkal elhajtották! Az 1747. május 24-én megkezdődő tanúkihallgatáson tizenöt tanút állítottak elő.⁴⁹ Ez a vizsgálat nem járt eredménnyel, s ezért a vármegye a következő év nyarán - 1748. június 4-én - a tanúvallomásokat megismételtette. Újra az alábbi kérdést tették fel az összes berendelt tanúnak: „...A

⁴³ Uo. C 252.sz.i.

⁴⁴ Uo. C 263., C 264., C 266.sz.i.

⁴⁵ Uo. C 267.sz.i.

⁴⁶ Uo. C 273.sz.i.

⁴⁷ Uo. C 276.sz.i.

⁴⁸ Uo. C 304., C 305.sz.i.

⁴⁹ Uo. C 307.sz.i.

Hajmáskérről Ősibe járó út mellett lévő Nyest Saroknál helyesztetett Solyiak tavaszi földgyeikről az múlt 1747-dik Esztendőben még csak Május havának 10-dik napján a Solyi Lakosok négy ökrét, hat ekéjét, és más egyéb ott talált jószágát Ösküi Lakosok hatalmasul (hatalmaskodva - Sz.) elvitték és elhajtották. Azon földeket annak előtte való 1746-dik Esztendőben a Solyiak mint Solyi földet szántották-é és vetették-é? A rajta termett eleségjekeket megtakarévtván békével elhozták-é? És az előtti multra a Tanu emlékezik-é, azon plágát (területet) mindenkor Solyi Lakosok mint Solyi Földet minden háborgatás nélkül birták-é, vagy valakitől háborgattak-é?”

Az első tanú: Fülöp István 69 éves hajmáskéri jobbágy volt, aki az alábbiakat vallotta: „...Szomszédágban lakván gyakran a Nyest Saroknál forgolódott - rögzítették vallomását a protocollumban -, de másként is, ifjúságában Solyban szolgálván tudgya hogy az miként Hajmáskérről Ősibe járó út mellett lévő Nyest Saroknál helyesztetett Solyiak tavalyi földgyeikről az múlt 1747-dik Esztendőben megesett Május havának 10-dik napján Solyi Lakosoknak négy ökrét, hat ekéjét és más egyéb ott talált jószágokat Ösküi Lakosok hatalmasul elvitték, és elhajtották. Azon földeket annakelőtte való 1740-edik Esztendőben Solyiak mint Solyi Földet szántották, vetették, és rajta termett eleségjekeket minden ellentmondás nélkül bétakarítván elhordották. Szemeivel látta és az előtt is miolta a Tanu emlékezik, azon Plágát (területet) Solyi Lakosok mint Solyi Földet békességesen csinálták. Maga is a Fátens ott szolgálatában, előtte járó Marháit az szerént őrzötte és legeltette. Ellenben az ösküiek azon földre eresztteni (t.i. marháikat) nem merészelték, hanem a Decontrális utnál, azon sarokban Marháikat megtérítették (t.i. más felé terelték)”.

A többi - összesen három - tanú szinte szó szerint hasonlóan vallott: solyi földnek mondván azt a területet, ahol az ösküiek a solyiak marháit, ekéit és más szerszámaikat erőszakkal elvették.⁵⁰ A fenti vizsgálat végeztével - 1748. június 4-én - az ösküi lakosok bevallották, hogy a fentebb leírt erőszakoskodásokra Zichy István ösküi jószágkormányzója bízatta fel őket!⁵¹

Még folyamatban volt a solyiakat kirabló ösküiek ügye, amikor - 1748. május 27-én - a zirci apát azon ügyben tiltakozott a vármegyénél, hogy a veszprémi püspök solyi földeket foglalt el. A részletek ismeretlenek. Mivel Soly közelében csak Hajmáskér volt püspöki birtok, az újabb birtokhatár incidens feltehetően Soly és Hajmáskér találkozási vonalán történhetett.⁵²

A fenti vita ellenére a zirci apátság tárgyalásokat folytatott a veszprémi püspökséggel, s 1753. április 24-én a zirci apátság hat évre újra bérbe vette Soly falu lakosságának egyházi terménytizedeit a veszprémi püspökségtől.⁵³

A birtokhatár-incidensek az 1760-as években is újra és újra fellángoltak Soly és a szomszédos falvak között. Újra a palotai Zichy uradalomhoz tartozó Öskü és Soly határvitája újult fel, s ezért a vármegye - 1756. július 20-án - újra tanúkihallgatásokat rendelt el azon ügyben, vajon hol a határ a Leshegynél Soly és Öskü között.⁵⁴

⁵⁰ Uo. C 328.sz.i.

⁵¹ Uo. C 327.sz.i.

⁵² Uo. C 326.sz.i.

⁵³ Uo. C 399.sz.i.

⁵⁴ Uo. C 429.sz.i.

Voltak esetek, hogy a sólyiak kezdeményezték a feszültséget. Ez történt 1760-ban, amikor is a hajmáskériek fordultak panasszal a zirci perjelhez, hogy tiltsa meg a sólyi pásztoroknak, hogy ne engedjék rá a sertéseiket a hajmáskériek kaszálóira!⁵⁵

1762 februárjában újabb viszály robbant ki a sólyiak és a hajmáskériek között. Az apátság felelősségre vonta a hajmáskérieket, hogy kinek a parancsából fosztották meg két ízben is az apátság sólyi juhászait ruháiktól a hajmáskériek a hajmáskéri legelőn?!⁵⁶ Néhány nappal később a zirci perjel levélben kérdezte a veszprémi püspökség hajmáskéri jószágkormányzóját, hogy miért vette el a hajmáskéri legelőn - amelyen egy szerződésük szerint az apátság sólyi marhái is legelhettek! - a pásztor ruháit?! A vita még 1762. április 30-án is tartott. A hajmáskéri bírák arra kérték a zirci apátság sólyi ispánját, hogy tiltsa meg juhászáinak, hogy a veszprémi úton (a mai 8. sz. főközlekedési út vonalán) túl legeltessenek!⁵⁷

Két évvel később újra vetköztetéssel torolták meg a hajmáskériek a birtokhatár-sértést. A zirci apátság perjele - 1764. június 14-én - újra levélben szólította fel a veszprémi püspökség hajmáskéri jószágkormányzóját, hogy a sólyi juhász elkobzott ruháit adja vissza! A jószágkormányzó még azon a napon levélben válaszolt, s közölte: azon kérdésre, hogy miért vették el a sólyi juhász ruháit, azt felelheti, mert azon a legelőn találták juhaival együtt, mely legelőt a hajmáskériek igásmarháik számára tartottak fenn!⁵⁸

A zirci apátság jövedelmeinek növelése céljából egyre emelte a sólyi jobbágyság úrbéri terheit. A helyzet odáig fajult, hogy 1760-ban a sólyiak a növekvő úrbéri terhek miatt először az Úriszékhez, majd pedig Veszprém vármegyéhez fordultak panasszal. Hogy kérésük nem volt alaptalan, bizonyítja az, hogy 1763-ban - szemben az 1699. évi szerződésben kikötött évi 100 forintos adójukkal - már 512 forint 58 krajcárt fizettek földesuruknak, a zirci apátságnak.⁵⁹

A zirci apátság - mint földesúr - más téren is növelni akarta sólyi jövedelmeit. A birtokában lévő - valamikor a veszprémi káptalan tulajdonát képező - két vízimalom mellé új malmot akart építtetni a - hajdan ugyancsak a veszprémi káptalan birtokában lévő - üres malomhelyen. Az építkezésre a neves veszprémi molnárt és építész - Tummler I. Györgyöt - kérték fel, aki 1763. május 18-án írott szakvéleményében közölte, hogy az apátsági új malmot Sólyban a szomszédok kára nélkül is fel lehet építeni.⁶⁰

1767-1768. évben Habsburg Mária Terézia királynő utasítására megkezdődött országszerte - a jobbágy-parasztság helyzetét rendező és oltalmazó - úrbérrendezés végrehajtása. A zirci apátság sólyi birtokán 1768 tavaszán indultak meg az erre vonatkozó munkálatok.⁶¹

Veszprém vármegye és a zirci apátság mint földbirtokos - 1768. április 27-re - elkészítette a sólyi jobbágyság névsorát, feltüntetve úrbéres vagyonuk helyzetével. A felmérésből kiderült, hogy Sóly faluban 25 telkes (telekrészes) jobbágy, valamit 22 házzal rendelkező (de úrbéres

⁵⁵ Uo. C 476.sz.i.

⁵⁶ Uo. C 497.sz.i.

⁵⁷ Uo. C 492., C 503.sz.i.

⁵⁸ Uo. C 547., C 548.sz.i.

⁵⁹ Horváth K.-1930. 249.

⁶⁰ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 528.sz.i.

⁶¹ Uo. C 677.

földet nem bérlő) házas-zsellér, illetve egy házzal sem rendelkező házatlan-zsellér élt, ami összesen 47 családot jelentett.

I. Telkes jobbágysaládok:

két olyan jobbágycsalád - Fölső Szabó Péter és Nagy Ferenc családfőikkel - volt olyan, akiknek úrbéri telke 25-25 hold szántóföldből és 8-8 szekérre való rétből állott.

A többi 23 jobbágycsalád úrbéri földje ezeknek csak fele volt: valamennyinek 12 2/4 - 12 2/4 hold szántóföldje és 4-4 szekér szénát termő rétje volt. Ezek a jobbágycsaládok családfői voltak az alábbiak: Besenyő Péter, Németh István, Kiss János, Füst János, Csepregy Ferenc, Simon Imre, Vörös Péter, Balaj Mihály, Csepregy István, Márkus Dávid, Gáspár András, Alsó Szabó Péter, Kálmán Imre, Nagy Ferenc, Szabó János, Gerencsér Ferenc, Kurucz János, Nagy Mihály, Velegi Péter, Velegi György, Kalmár Péter, Varga Mihály, Pecző János és Almási Mihály.

A felsorolt 25 sólyi telkes-jobbágycsaládnak volt összesen 350 hold szántóföldje, valamint 112 szekér szénát termő rétje.

II. Házas zsellérek (Inquilini Domiciliati):

Fenyő János, Kovács Ádám, Kiss István, Lucs Gergely, Bognár István, Gerencsér Péter, Márkus Imre, Basa János, Gáspár János, Gerencsér István, Bódis Péter, Fenyő Ferenc, Balaj Ferenc, Kovács Ferenc, Rékai József, Balaj Ádám, Füst István, Tóth Mihály, Molnár József, ö. Balázs Ferenc, Balás János, Csepregy Péter.

III. Háználküli zsellér (Inquilinus non Domiciliatus):

Vajda Mihály.⁶²

A megye a sólyiak úrbáriumát jóváhagyta (mely úrbárium pillanatnyilag hiányzik!). A lakosság teljes egészében röghöz kötött és örökös jobbágysalád volt, s a zirci Úriszék hatalma alatt állt. A falu határa kétnyomású volt, silány termőföld, melyet kétszer szántottak. Állatok részére legelőt és kaszálót béreltek Öskü és Balla prédiümokban. A Séd-patakon két vízimalom állt, az egyik malom használaton kívül volt, a másik működött, annak fele jövedelme a falut illette.

Hét évvel az úrbárialis változások után, 1775-ben újabb határviták robbantak ki - most az ugyancsak Zichy István palotai uradalmához tartozó Vilonya falu és Sóly között. Egy 1775. szeptember 15-i tanúkihallgatás szerint most a sólyiak voltak az agresszorok. A vilonyai határból elfoglaltak egy-egy darab földet, s a vilonyaiak ott talált ökreit is elhajtották. A vizsgálat során többen azt bizonygatták, hogy az elfoglalt föld valamikor a sólyi Szabó I. (István?) földje volt, de abból a vilonyaiak egy nagy darabot elszántottak. A per még 1776. áprilisában is zajlott. Számos tanú állt elő az április 3-i tanúkihallgatás alkalmából, akik azt bizonygatták, hogy az a föld, honnét a sólyiak a vilonyaiak ökreit és lovait elhajtották, mindig a sólyi határhoz tartozott. Előálltak olyan tanúk is, akik azt is tudni vélték, hogy annak idején a vilonyaiak a palotai Zichy uradalom ügyvédjének, Késmárkynak utasítására hajtották végre a sólyiak ellen!⁶³ Miközben Sóly és Vilonya vitája dúlt, 1776. május-júliusban újra szóba került a Sóly és Öskü közti Nyest Sarok dülő vitája, hogy az régebben valóban sólyi föld volt-e?⁶⁴ A vitát újra tettlegesség követte, ugyanis 1778. júniusában a zirci apátság perjele elégtételt kért Öskü földesurától, Zichy Istvántól, mert néhány ösküi lakos a zirci apátság sólyi pásztorát

⁶² Uo. C 685.sz.i.

⁶³ Uo. C 801., C 802., C 803., C 813., C 814.sz.i.

⁶⁴ Uo. C 817., C 820.sz.i.

megverte, sőt megsebesítette! A vármegyei vizsgálatkor kiderült, hogy az ösküiek a lópásztor megveretéséről nem tudtak, csak az ökörpásztor szűrének elvételét ismerték be, melyet viszont a palotai uradalom Késmárky nevű ügyvédje parancsolt meg az ösküieknek. A vármegye ezért - 1778. július 16-án - felszólította Zichy Istvánt, vajon az uradalom parancsából verték-e meg az ösküiek a sólyi lópásztort és vették el a sólyi ökörpásztor szűrét?! A két vármegyei megbízott - Böröndi István és Végh István - meghagyták az ösküi ispánnak, hogy a sólyi ökörpásztortól elvett szűrt adják vissza! Az ispán azonban azt válaszolta, hogy míg felettesei neki meg nem parancsolják, ezt meg nem teszi!

Miután a sólyiak kellő elégtételt nem kaptak, egy 1779. március 21-i jelentés szerint önbíráskodáshoz folyamodtak, s elfogták és megverték Graff Ádám ösküi juhászt! Az ügy végtére annyira elmérgesedett, hogy 1779. szeptember 6-án a zirci perjel - a sólyi ökörpásztor szűrének elvétele miatt - pert indított a vármegyénél a palotai uradalom ellen. A perben újra felmerült, hogy kinek a birtoka volt az a terület, ahol a sólyi ökörpásztor szűrét elvették?! Az 1780. április 18-tól május 24-ig elhúzódó perben - a tanúvallomások során - kiderült, hogy az a terület, a Jáké-erdő keleti széle, ahol a sólyi ökörpásztor szűrét elvették, valamint a Nyest Sarok mindig sólyi föld volt! A per befejezése után - 1780. május 29-én - a zirci perjel azonnal pert indított a földesúr, gróf Zichy István ellen, mivel ennek ösküi jobbágysai a sólyi pásztort sólyi földön verték meg, illetve ott megsebesítették.⁶⁵

Alig zárult le a fenti birtokhatár-vita, 1786. május 9-én újabb per indult a vármegye előtt: a sólyi jobbágyság panasszal fordultak Veszprém vármegyéhez, hogy földesuruk, a zirci apátság elvette irtásföldjeiket és rétjeiket. A vármegyei vizsgálat - 1786. augusztus 18-án - megállapította, hogy ez azért történt, mert az apátság annak idején több földet adott a sólyi jobbágyságoknak, mint amennyi járt volna nekik. Ezért Veszprém vármegye közgyűlése alaptalannak minősítette a sólyi jobbágyság panaszát, s az ügyet lezárta!⁶⁶

Sóly falu gazdasági életének volt egy érdekes epizódja a XVIII. század végén, annak utolsó éveiben. A zirci apátság - mint a falu földesura - az apátság nagy gazdasági és kancelláriai adminisztrációja papírszükségletének kielégítésére Sóly faluban papírmalom felállítását határozta el. Bonaventura zirci ciszter prior - 1789. április 24-én - kötött szerződést az első vállalkozó mesterrel, Joseph Politzerrel tíz évi időtartamra úgy, hogy a bérlet összege az első három évre 450 forint, majd évenként 100 forinttal növekedve, 1798-ra érte volna el az évenkénti 1.000 forintos bérletösszeget. A papírmalom Sóly falutól kb. 500 méterre, a Séd-patakából elvezetett mesterséges malomcsatorna jobb partján épült, egy 577 négyszögöles telken. A főépület földszintjén - a malommű és a munkatér mellett két szoba is volt, az emeleten pedig két újabb szoba és egy konyha volt található. A padlástér is két részre volt osztva: hátsó részében egy kamrát különítettek el, mely a tartalék és használaton kívüli kéziszerszámok tárolására szolgált. Maga a padlás szárítóhelyiség volt. A vízi energiát három alulcsapós vízikerek szolgáltatta. A főépület mögött bekerített kert volt található, az udvaron egy istálló, két oldalán egy-egy fészer, egy különálló fészer és egy pince helyezkedett el. A kert végében volt az árnyékszék. A papírmalom építésének ideje ismeretlen, csak az ismert, hogy a papírkészítés 1790. április 7-én indult meg. A papírmalom munkásságának virágkora majd a XIX. század első felében alakult ki. (Lásd majd ott!)⁶⁷

⁶⁵ Uo. C 850., C 854., C 856., C 878., C 891., C 913., C 956., C 964., C 970.sz.i.

⁶⁶ Uo. C 1200., C 1213., C 1214.sz.i.

⁶⁷ Koncz P.-1985. 574-578., Koncz Pál: A sólyi papírmalom (1790-1851). Budapest, MTESz. Papíripari Hagyományok. 15. közlemény. 1989. 56. p. plusz mellékletek.

2. Felekezeti, művelődési viszonyok a XVIII. században

A török háborúk után - 1699-ben - feléledő Sóly falu lakossága továbbra is ragaszkodott református hitvallásához, annak ellenére, hogy földesura a római katolikus ciszterci zirci apátság volt. A sólyi református gyülekezetéről részletesebb adatokkal csak az 1718-ban megkezdett református keresztelési anyakönyvből rendelkezünk, mely anyakönyvet napjainkig őriz a sólyi református egyház. Sajnos, annak a lelkésznek a neve ismeretlen, aki az anyakönyvet írni kezdte. A XVIII. század első - ismert - református lelkipásztora Gyöngyösi Bacsó György, aki 1720-1728 között szolgált Sólyban, és vezette a hajmáskéri református gyülekezetet is. A sólyi református gyülekezetnek iskolamestere (tanítója) is volt Iványi Ferenc személyében. Ő is az 1720-as években tanított Sólyban, s az említett keresztelési anyakönyv megőrizte annak emlékét, hogy 1728. május 24-én a sólyi templomban megkeresztelték Iványi Ferenc sólyi iskolamester - Kata nevű leányát, kinek keresztszülei voltak (többek között) Tisztelendő Merdi János rátóti prédikátor úr és Bókai Mihály hajmáskéri iskolamester.

Gyöngyösi Bacsó György lelkipásztorsága idején - 1724-ben - nagy átalakítások mentek végbe Sóly falu régi - de most a református gyülekezet által használt - kis templomában. Felújították a templomhajó és a szentély lapos deszkamennyezetét. (Ezt a festett famennyezetet szerelték le és szállították el 1903-ban a budapesti Iparművészeti Múzeumba, ahol ma is őrzik!)

A következő sólyi református lelkipásztor - 1732-1741 között - Kenessei Karácsony Ádám volt. Az ő szolgálati idején keresztelték meg a zirci apátság sólyi ispánjának, a református Csillag Péter úrnak - Sári nevű - leányát, kinek keresztyái voltak: Tisztelendő Tokai Pál uram, az enyingi szent eklézsiának prédikátora és Tisztelendő Szentgáli Imre, a hajmáskéri szent eklézsiának lelkipásztora (majd rövidesen sólyi lelkész). 1740-1745 között Szentgáli Imrét választották meg Sóly lelkipásztorává, őt követte 1745-1747. években Márkus Deák István prédikátor. A következő - 1747-1749. esztendőkből Vida György volt a sólyi lelkipásztor.

A református iskolamesterekről alig maradtak fenn adatok. Iványi Ferenc után Csúzy Gergely volt a tanító (1732). Mivel a tanító egyúttal nótárius (jegyző) is volt, mint nótáriust említették meg 1738-ban Kállai Ferencet, majd 1739-ben Szentmihályi „nótárius urat”.⁶⁸

Padányi Biró Márton veszprémi püspök - az ellenreformáció és a rekatolizáció legismertebb alakja - 1747. április 9-én Hajmáskéren római katolikus plébániát szervezett, s leányegyházakként hozzá csatolta Sóly, Rátót, Kádárta, Szentistván és Litér faluk római katolikus egyházközségeit. A hajmáskéri r.katolikus plébánia adatai szerint Sóly faluban 1747-ben tíz református- és három r.katolikus családfő élt (mely adatok nagyon valószínűtlenek!).⁶⁹

A sólyi református gyülekezetet ért legnagyobb csapás 1750. április 6-án következett be. Ezen a napon írták meg levelüket a sólyi reformátusok a Helytartótanácsához, melyben közölték, hogy a zirci apát - aki egyben földesuruk is volt! - elkergette papjukat!⁷⁰ Néhány nappal később a zirci apátság sólyi jószágkormányzója tudatta Veszprém vármegye közgyűlésével, hogy azért kergette el a sólyi református papot, mert az a földesuraság - azaz a zirci apátság - ellen bujtogatta a sólyi népet!⁷¹ Az események tisztázására Veszprém vármegye közgyűlése vizsgálatot és tanúkihallgatást rendelt el, hogy vajon a zirci apátság sólyi jószágkormányzója

⁶⁸ Kuti-1945. 44-45.

⁶⁹ Uo. 72.

⁷⁰ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 350.sz.i.

⁷¹ Uo. C 353.sz.i.

engedetlenség miatt fogatott-é el néhány sólyi lakost, illetve a sólyi templomot a kálvinisták építették-é, stb.

A tanúkihallgatás 1750. május 20-án zajlott le. Az első tanú Kiss János 46 éves, római katolikus sólyi bíró volt, aki az ügyről az alábbiakat mondotta el; illetve az alábbiakat írták a protocolumba (jegyzőkönyvbe):

„...Minthogy Sólyi Helységben lakó, jól tudja, hogy az elmúlt 1749-dik esztendőben megesett Mártius havának 30-dik napjára, azért hogy Sólyi Kálvinista Lakosok Zirczi Adminisztrátor Ura - s híre ellen, Sólyi Predikátornak helységből való kimenetele után, más Predikátort hoztanak, és hogy Olaszfalui határban az Uraság Tilos Erdein Prédikátor házában építésre engedelem nélkül fát vágtanak, s a Bíró egynéhányad magával citáltatván (berendelvén - Sz.) meg nem jelent. Ezen meg nem jelenésért és Uraság parancsolattya ellen való engedetlenségért az Uraság az Ispánya által negyed napra az megengedett terminus (határidő - Sz.) után Zircra a Bírót negyed magával hivatván, de nem kötözve, vagyis béklyón vitetvén, jól lehet az Árestonba (tömlöcbe - Sz.) azon odahívott négy személy tétetett, mindazon által a béklyóra edgyik sem vettetett, és egy éjszakai óránál tovább az Árestomban (tömlöcben) nem tartatottak, szabadon, békével, minden büntetés nélkül haza bocsáttattak. Egyedül edgyik közülük nyelvésségeiért és vissza való szólásáért valamennyire megpálcáztatott.

Ad 2-dik: Sólyi helységben lévő Templomot Fundamentumából (alapjaiból) nem építették (t.i. a reformátusok), mivel a régisége megmutattya ma is, hanem csak újították, azon újításnak alkalmatosságával, hogy a Templom tetjéről a Keresztet levetették volna, nem tudgya, hanem hogy Kereszt lett volna felette, hallotta... Azon pusztá épületet, melly mindjárt az Templom mellett vagyon, Plébánus háznak hallotta lenni.

Ad 3-dik: Péter Adminisztrátor Uram Sólybul az Predikátornak kiküldésit nem valami keménységgel, hanem csak szóval parancsolta meg azon okért, mivelhogy a Prédikátornak akarattýbul házában nagyobbítására és építésére nézve az Uraság Tilos Erdeire, s minden engedelem nélkül fát vágni tizenegy sólyi Jobbágyok amidőn mentek volna az elmúlt 1749-dik Esztendőben Februáriusnak 8-dik napján, az időnek kemény volta miatt kilenczen közülük visszatértekben az utban meghaltanak, feles (számos) Árvákat maguk után hagyván, ketteiknek pedig kezeiket, lábaikat úgy annyira elvette a hideg, hogy az által a Munkára alkalmatlanná lettenek!

Ad 4-a: Tapasztalván tudgya, hogy Prédikátor nélkül is a Sólyi Kálvinisták el lehetnek, amint másfél Esztendőktől fogva próbálták, mivel könnyen fél óráig körül lévő Helységekben, ahol Prédikátorok vannak, elmehetnek. De másként is Szegény Emberek lévén, csak a Földes Uraságnak is többel háromszáz foréntokkal tartoznak, mellyeket nehezen fizetnek meg, a Prédikátornak eltartására elégtelenek. Más helységekbe is a Prédikátor kéregetni kijárt, és az Uraság által azon okbul, hogy mind Fölséges Asszonyunk (t.i. Mária Terézia királynő - Sz.), mind az Földes Uraságok szolgálattýra alkalmatosságban legyenek, portiójukat könnyebben megfizethessék, nekik közönségesen ingyen és minden árenda fizetése nélkül engedett Malomnak, Korcsmának és Mészárszéknek jövedelmeit a Földes Uraságnak hagyja... Pápista (azaz római katolikus - Sz) Lakosoknak pedig nem kevés kárára Predikátorjoknak és Mesterjeknek táplálására kénytelenítettek. Úgy az Kálvinista Gyermekek tanításának (mivel azoknak taníttatására az Atyjuk jobbára elégtelenek) a Mesterek azon megnevezett közönséges Beneficiumoknak proventusából fizetnek!"

A második tanu - Kis János 80 éves sólyi jobbágy - szerint a templomot a kálvinisták (reformátusok) csak megújították ...Ő viszont hallott arról, hogy „...egy Takács Legény ütötte volna le a keresztet a Templom tetejéről, a Sanctuáriumja (szentségtartója, mely hajdani római katolikus templom voltát igazolja! - Sz.) pedig most is megvagyon. A templom mellett lévő

puszta épületet mindenkor Plébániaháznak hallotta lenni!” A továbbiakban elmondta a Prédikátornak, hogy ő is hallott - a Tilos Erdőben - fát tolvajló tizenegy sólyi református jobbágyról, akik közül visszaútban a nagy hideg miatt kilencen megfagytak és ketten a hideg következtében megnyomorodtak.⁷²

A sólyi református hagyomány szerint a fenti eseményeket követő 1755. évben építettek a régi sólyi templom nyugati oromzatára, annak csúcsfalára - mivel a templomnak ekkor tornya még nem volt - egy kis fából ácsolt tornyocskát (melyet majd 1893-ban gyújtott fel és pusztított el egy villámcsapás!). Ebben a kis tornyocskában helyeztek el egy 36 kg súlyú kis harangot, amely hosszú időn át (1903-ig) szolgálta a gyülekezetet.⁷³

A veszprémi püspökség 1757-ben - mind a két felekezet: a reformátusok és a római katolikusok részére - „lélekösszeírást” („Conscriptio Animarum”-ot) rendelt el. Ebben mindkét felekezet lakosságát összeírták (felnőtteket és gyermekeket egyaránt), megnevezve életkorukat és családi összetartozásukat.

Sóly faluban 54 háznép élt, összesen 298 főnyi lakossággal. A lakosság zöme református volt: 216 főnyi református mellett 78 római katolikus és 4 zsidó élt a faluban.

A falu bíróját: Kalmár Imrének hívták és 54 éves volt. A református tanító (ludimagister) a 27 éves Almási István volt, feleségét Ábrahám Erzsébetnek hívták (20 éves volt), s volt két kisgyermekük: a 4 éves Rachel és az egy éves Lydia. Élt náluk egy 15 éves szolgálóleány: Fülöp Katalin.

A faluban előforduló családnevek az alábbiak voltak: Besenyő, Vörös, Simon, Csepreghy, Gyarmati, Velegi, Mándi, Babai, Kurucz, Kalmár, Viasz, Márkus, Olasz, Gáspár, Járfás, Gelencsér, Varga, Kovács, Bikádi, Almási, Balázs, Kiss, Fenes, Szabó, Takács, s a falu lakói között számos német nevű is megjelent: Simon Gueber (40 éves) és felesége: Ursula Wajdinger (36 éves), valamint szolgálója: Georg Raus (22 éves) és annak felesége: Marianne Wajdinger (32 éves), továbbá: Georg Wolff (37 éves) és felesége: Clara Haiser (30 éves), szolgálónőjük: Eva Perger (20 éves), továbbá a Stitz, Gaispichler nevű családok. Élt egy háznép zsidó vallású is a faluban: az 52 éves Jónás Mardocheus és felesége, az 50 éves Pachameck Rosalia, valamint háziszolgáik: a 21 éves N. Salamon, valamint a 26 éves N. Ádám és felesége a 25 éves N. Marianna.⁷⁴

Az 1757. évi sólyi „Conscriptio Animarum”-ban református lelkész neve nem szerepelt! Ezek szerint - 1750 óta! - református pap a faluban még mindig nem volt.

Öt évvel később - 1762. február 8-án - a Helytartótanács utasította Veszprém vármegyét, hogy nézzon utána, kik és mikor építették a sólyi templomot, az mikor került a „kálvinisták” (reformátusok) kezére, Sóly faluban hányan vannak a római katolikusok és hányan a „kálvinisták”?⁷⁵

1773-ban állami összeírás zajlott le, amely megállapította, hogy Sóly magyar lakosságú falu. A régi családok - és ezek a község többségét alkották! - mind reformátusok. A jövevények - elsősorban németek - viszont római katolikusok.⁷⁶

⁷² Uo. C 355., C 356.sz.i.

⁷³ Jákóy-1931. (In: Halász Géza dr.-1990.)

⁷⁴ Vp. Érseki Levéltár: A 14/8. „Conscriptio Animarum” 1757. Sóly.

⁷⁵ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 501.sz.i.

⁷⁶ Országos összeírás (1773).

Az 1750-1784 közti években - amikor Solyban református lelkész sem volt, a hitélet nem szünetelt, s még csinosították is a templomot: 1775-ben készítették el a napjainkig meglévő kis, kerek szószerket.

A református egyház történetében fordulópontot jelentett Habsburg II. József császár - 1781. október 25-én kiadott Türelmi Rendelete, amely a protestánsoknak és a görögkeletieknek szabad vallásgyakorlatot biztosított. Ennek jóvoltából 1784-ben Soly község és református gyülekezete ismét szabad vallásgyakorlatot kapott. Újra választhatott lelkipásztort Sebessi Sámuel személyében. Az új lelkipásztor jegyezte be a régi megkeresztelték anyakönyvébe az alábbiakat: „...A Mindenható Úr Istennek bölcs igazgatásából a Felséges Királynak engedelméből ujjongva felállított a Solyi Reformata Szent Ekkleziájának első Lelki Pásztorának Sebessi Sámuelnek idejében született és megkereszteltetett Kisdedeknek feljegyzése... Mely kezdődött 1787-ik Esztendőben Böjtelő Havának 9-ik napján.”

Az 1784. évi második egyházalakuláskor a sólyi református templomnak semmi ingatlan vagyona nem volt. Az egyház szükségleteit a közös örletés által szerzett malomvamból, az uraság rétjén vállalt kaszálás, kő és tűzifa fuvarozás által szerzett munkadíjakból fedezték.⁷⁷

Az 1784. évi második egyházszervezéskor a szomszédos Hajmáskér újra leányegyháza lett a sólyi református anyaegyháznak. A hajmáskérik kezdettől tiltakoztak ellene! 1786 őszén a hajmáskérik Veszprém vármegyénél kérték, hogy nem akarnak Soly filiája lenni. Ugyanis a sólyiak kevesebben is vannak és szegényebbek is a hajmáskériknél! Hajmáskér az országúthoz közelebb van és templomot is könnyebben tudnak építeni! A kiküldött vármegyei bizottság Solyba ment, s megállapította, hogy a sólyiaknak új templomot kell építeni, mert ami van, az oly közel van a Sédhez, hogy ott állandó épület nem állhat fenn. A Séd kiöntései miatt a hajmáskérik gyakran akadályozva vannak a Solyba való templomba járáskor. A sólyiak viszont vízáradások idején is eljárhatnak Szentistvánba. A hajmáskérik beadványa nem járt sikerrel, s maradt az 1784. évi határozat: Soly és Hajmáskér gyakorolja közösen vallását! A hajmáskérik a vármegyei határozat ellen fellebbeztek a Helytartótanácsához. A Helytartótanács utasította Veszprém vármegyét, vizsgálja meg újra az ügyet, hogy a sólyiak „...Vallások gyakorlásával össze kötött költségeknek és terheknek elviselésére a Hajmáskérik segítsége nélkül maguk megerőltetésén kívül elegendőek-e?”⁷⁸

A sólyi második egyházszervezés éveiben - 1785-ben - országos népszámlálás zajlott le, amely Solyt is érintette. Az összeírás adatai szerint Soly lakossága 390 főt tett ki. Ezek közül egy volt nemesi rendű (a zirci apátság sólyi ispánja), volt öt polgár (iparos), 32 paraszt, 31 polgár és paraszt örököse, 57 zsellér, 9 egyéb, volt összesen 73 fiúgyermek és 182 nő.⁷⁹

A hajmáskéri és a sólyi református gyülekezetek közti vita - 1789. májusában - folytatódott, s május 17-én a sólyiak - Csepreghy Ferenc bíró, Besenyő Péter, Németh István, Szabó Péter esküdtek és Nagy János notárius-mester (jegyző-tanító) aláírásával - közölték a sólyi református gyülekezet véleményét: „...Hogy a hajmáskéri református Atyafiaknak szabad Isten-tiszteleteiket teljességgel nem ellenezzük, sőt akarjuk és kívánjuk, hogy Ő Kigyelmék is, mint mi, külön Predikátort és iskolamestert tarthassanak, az Úr Istent magok helységökben tisztelhessék és imádhassák. Mi a mi predikátorunknak és Oskolamesterünknek rendes fizetést magunk ígértünk, amelyet esztendőnként mindez ideig be is szolgáltatunk minden fogyat-

⁷⁷ Jákóy-1930.

⁷⁸ Kuti-1945. 73-75.

⁷⁹ Az első magyarországi népszámlálás (1784-1787). Budapest, 1960. Solyra vonatkozó adatok.

kozás nélkül, ennek utánna is be fogjuk szolgáltatni teljes tehetségünk szerint. Ezen fizetésben a hajmáskéri Atyafiak minket soha egy fillérrel is nem segítettek, nem is kívánjuk, hogy segítsenek!”⁸⁰

A hajmáskéri református gyülekezet küzdelme végül is sikerrel járt: 1791. december 4-gyel szintén megkapták vallásszabadságukat. Az 1793. tavaszán meginduló hajmáskéri református templomépítéshez a szomszédos falvak református gyülekezetei mind adtak segítséget - fogatban, munkában, pénzben - kivéve Sólyt, honnét csak egy Szabó nevű család adott pénzbeli segítséget. Ennek oka nyilvánvalóan a korábbi villongásokkal magyarázható!⁸¹

Miután a hajmáskériekkel zajló viták lezárultak, 1792. július 27-én Sóly község kérte az uraságot - a zirci apátságot -, hogy adjon a sólyi református lelkésznek és tanítónak járandósági földet. Az apátság ügyvédje már - 1792. november 11-én válaszolt, s közölte, hogy a falu kérése jogosulatlan! Rövidesen - 1793. május 8-án - az apátság mint földesúr is közölte a községgel, hogy a református papnak és iskolamesternek földet nem adhat! A sólyi reformátusok nem adták fel a harcot, s 1793. június 1-jén két levélben is közölték az apátsággal, hogy csak azt a földet és rétet kérik vissza, amely hajdan a sólyi református egyházé volt. Közölték azt is, hogy tanukkal tudják bizonyítani, hogy hajdan a református papnak és iskolamesternek volt földje Sólyon.⁸² Az évekre elhúzódó vita végül is azzal végződött, hogy 1794. március 6-án a földesúr, a zirci apát egy erdőrészletet méretett ki a sólyi református pap számára és annak kiirtására három évet adott.⁸³

⁸⁰ Kuti-1945. 80-81., 85.

⁸¹ Uo. 89.

⁸² VeML. Zirci c. ap. lt.: C 1367., C 1379., C 1395., C 1407., C 1408.sz.i.

⁸³ Uo. C 1426.sz.i.

A FEUDALIZMUS UTOLSÓ FÉL ÉVSZÁZADA SÓLYON

(1800-1848)

A francia polgári forradalom (1789. júliusától) alapjaiban rendítette meg a feudalizmus más-félezer éves rendszerét Európában. A forradalmat követő - és huszonhárom éven át tomboló - háborúkba a Habsburg Birodalom részét képező Magyar Királyság is belekeveredett, sőt 1809. júniusában a francia hadsereg a Dunántúlt is elérte, s minden valószínűség szerint Sólyt is érintették a francia Maruláz-könnyűlovas-hadosztályának - Veszprémből Székesfehérvár felé előnyomuló - csapatai.

Javában folytak harcok a távoli csatatereken, amikor 1805-ben a zirci apátság - mint földesúr - pontosította sólyi birtokának határait. Elsőnek - 1805. július 4-én Sóly, valamint Hajmáskér illetve Sóly és Kádárta közti határokat újították meg. Néhány hónappal később - 1805. október 1-jén - Sóly, valamint Szentistván, Vilonya és Öskü közti határokat vizsgálták felül.⁸⁴

A földesuraság 1808-ban szükségét látta annak, hogy felújítsák Sóly úrbéres jobbágy-lakosságával az 1768-ban kötött Úrbáriumot is. Végül is maradt a régi Úrbárium, csak néhány kiegészítést eszközöltek. Megállapították, hogy egy telekhez tartozó külső telek 24 hold szántóföldet és tíz szekérre való rétet kell hogy tartalmazzon. Ha a teljes jobbágytelekből hiányzik bármennyi szántóföld, úgy minden hiányzó hold helyett egy szekér szénát termő rét jár a gazdának. A kocsmatartásnál megerősítették, hogy - az 1550. évi 36. törvénycikk szerint - az uradalmi kocsmában a jobbágyok árulhatják borukat Szent Mihály napjától (szeptember 29-től) Szent György napig (április 24-ig), s csak április 24 és szeptember 29 között mérték az uradalom borait. Szóba került még az irtásföldek ügye is. Határozatot hoztak, hogy az irtásföldet a földesúr a jobbágytól nem veheti el, csak ha a vármegye annak árát megbecsülte, készpénzen a földesúr az irtásföldet megválthatta. Az 1808. évi Úrbáriumban újra kijelentették, hogy a jobbágyoknak mindig legyen elegendő legelőterületük állataik - elsősorban igavonó állataik - számára.⁸⁵

A háborús idők miatt igen nagy volt a borok utáni kereslet. A szőlő és bortermelés növelésére a földesúr - a zirci apátság - 1808. január 1-jén tizenöt sólyi jobbágy-családnak szőlőtelepítés céljából átadott az irtásföldekből 7 1/6 holdnyi területet 1808. január 1-től 1817. december 31-ig. Az átadás feltétele volt, hogy a kapott irtásföldeket jó fajtájú szőlővesszőkkel beültetik, s évente termés kilenced helyett minden holdnyi terület után 3-3 forintot tartoznak fizetni a földesúrnak. A tíz esztendő eltelté után itt is a borkilencedet fizetik. A szőlők között gyümölcsfákat nem volt szabad ültetni, csak kizárólag a gyöpű árka mellé.

Egy jobbágy - Regensperger József - kapott 1 1/3 holdat szőlőtelepítésre évi 2 forint fizetségért.

Tizenkét jobbágy-család kapott fél holdnyi területet, évi 1 forint 30 krajcár fizetségért. Ezek az alábbiak voltak: Santó Velegi és Rékai András, Rékai Ferenc és Rékai József, Füst Ferenc és Velegi Mihály, Fenyő István és Fenyő Péter, Kovács Ferenc és Szőke Pál, Bódis Ferenc és Getző István, Hajk Ádám, Kurucz János, Szabó János, Szücs Mihály és Kalmár Mihály, Szabó István és Szabó Pál, Hirtner György.

⁸⁴ Uo. C 1570., C 1572.sz.i.

⁸⁵ Uo. C 1608.sz.i.

Két család - Szabó József és Kuti Mátyás - egynegyed-egynegyed hold irtásföldet kapott szőlőtelepítésre, évi 45-45 krajcár fizetségért. Az uradalom a kiadott 7 1/6 hold irtásföldért egy évben 21 forint 30 krajcárt szedett be a felsorolt jobbágy-családoktól.⁸⁶

A zirci apátság - mint földesuraság - sok esetben kemény eszközökkel fegyelmezte sólyi jobbágyságait, különösen akkor, ha azok nem tettek eleget úrbéri kötelezettségeiknek. Egy alkalommal - 1817. október 14-én - Úriszék elé állították Gáspár Ferenc féltelkes jobbágyot 50, Simon János negyedtelkes jobbágyot 26 és Szőke Pál negyedtelkes jobbágyot 13 napi robot-hátralék miatt. Mindegyiküket már kétszer figyelmeztette a sólyi uradalmi ispán, de ennek ellenére sem tettek eleget kötelezettségüknek. Az Úriszék ítélete szerint házuléseik, ahhoz tartozó jobbágyi külső birtokaik „...a közterhezésének viselésére alkalmas Jobbágyoknak fognak által adatni!”

Ugyanezen Úriszéki tárgyaláson a sólyi Velegi Mihály jobbágy panaszt tett, hogy egy hold földjét a sólyi temetőhöz csatolták, ezzel sessió (telek) földje rövidséget szenvedett, ezért orvoslást kért! Az Úriszék a kárpótlást elrendelte.⁸⁷

1828-ban országos összeírás zajlott le. Ennek Sólyra vonatkozó adatai a következők voltak: a falu lakossága összesen 434 főből állott. A faluban élő 82 család közül jobbágy volt 30-, házas zsellér 33- és háztalan zsellér 19 család. A faluban 191 fő volt adózó személy. Sóly faluban nyolc iparos dolgozott: ebből négy volt molnár. A papírmolnár öt-, a három lisztes-molnár pedig három segéddel dolgozott.⁸⁸

Sóly gazdasági életében - az 1790 körül felépült - papírmalom termelése a XIX. század első felében bontakozott ki. A tulajdonos zirci apátság túlzott hasznót remélt a bérlőktől. Az eredetileg tervezett évi 1.000 forint bérlet nem valósult meg. Az első bérlőt Joseph Politzert 1809-ben - felváltó Franz Gebhardt mester már csak évi 600 forintot tudott fizetni az uradalomnak. Így aztán már két évvel később - 1811-ben - új bérlője volt a papírmalomnak: Ignatz Gebhardt, aki ugyancsak évi 600 forint bért volt képes fizetni. Rövidesen újabb bérlő jelent meg, 1814-1817 között Ludwig Keller bérelte a papírmalmot. (Egyébként ő már 1807-től itt dolgozott). Ezekben az években nagy volt a papír utáni kereslet: a Veszprém vármegyei adminisztráció is innen vásárolta papírszükségletét. A kereslet jóval nagyobb volt, mint a sólyi papírmalom termelése. Például 1809-ben a vármegye intézője elpanaszolta, hogy Sólyban nem tudott papírt vásárolni, mert azok már előre „...mindent eladtak az idegeneknek!” A keresletre jellemző volt, hogy pl. 1813 januárjában Veszprém vármegye 10.000 ívet vásárolt, melynek ára az évi bérlet kétszerese volt. Keller Ludwig 1814-ben bekövetkező halála után özvegye, Jáskovics Marianna további hat évig (1814-1820) bérelte a papírmalmot. Ezekben az években a tulajdonos zirci apátság nemcsak pénzben, de természetben - papírban - is követelte az évi bérletet, évi 2.700 ív nagyságban. A következő bérlő - 1820-1823-ban - Joseph Rittig volt, majd Florian Ignác követte, aki évi 1700 forintot és 4.500 ív papírt fizetett árendába. Anyagi nehézségei miatt - 1825. április 24-én - bérletét az apátságnak felmondta, s a papírmalmot a földesuraságnak visszaadta. A papírmalom bérletét Gottfried Attorf vette át hat évre, évi 1.400 forintért és 4.500 ív papírért. Azonban három év után a bérletet ő is feladta, s 1828-1837 között a holland származású Johannes Haas vette át a bérletet. A sólyi papírmalom utolsó bérlője és mestere - Johannes Haas fia - Joseph Haas volt, aki 1847-ig működtette a sólyi

⁸⁶ Uo. C 1614.sz.i.

⁸⁷ Uo. C 1869.sz.i.

⁸⁸ VeML. Mikrofilm-gyűjtemény. 26. sz. tekercs: „Conscriptio Regnicolaris”. Art-VII. 1828. Sólyra vonatkozó adatok.

papírmalmot. Az itteni papírkészítésről az utolsó adatok 1847-ből valók, de a papírmalom valószínűleg csak 1851-ben szűnt meg véglegesen.

A sólyi papírmalom alkalmazottairól csak az 1822. évből maradt fenn név szerinti összeírás: Flórián Ignác mester, Chrisitan Keverstein első legény (sz.: 1790), Karl Keverstein második legény (sz.: 1781), Nikolaus Weber legény (sz.: 1753), Johannes Haas legény (sz.: 1774), Joseph Rothwald legény, Csóka János legény (sz.: 1764), Maretti Anna szakácsnő, Szöllősi Antal kocsis, Horváth Éva szolgáló, Wagner Magda kisebb szolgáló.⁸⁹

A XVIII. század közepén még szinte teljesen református lakosságú Sóly faluban a XIX. század első felére a római katolikusok létszáma is jelentősen megnövekedett:

1757-ben 78 főnyi r.katolikus élt a faluban,

1779-ben 195 főnyi r.katolikus élt a faluban.

1836-ban 262 főnyi r.katolikus élt a faluban, 409 főnyi református hitvallású személy mellett.⁹⁰

A veszprémi püspökség - 1846-ban - egyházi látogatást (Visitatio Canonica) hajtott végre - a hajmáskéri r.katolikus plébániához tartozó sólyi r.katolikus leányegyháznál, s az alábbi megállapításokat tette: „Sólyi fiók egyház. Az Anya Egyháztól (Hajmáskér) fél órányi távolságra esik, sem Templom, sem a Templomot illető jövedelmei nincsenek. A hajmáskéri plébános jövedelmei Sólyban az alábbiak voltak:

1. A sólyiak dupla stólát fizettek. (Hajmáskéren az egyszeri stóla az alábbiakat tette ki: szülés után beavatás: 24 krajcár, esketés: 1 pengő forint (ha a menyasszony elment a plébániáról 2 pengő forint), temetés: ha öreg, ha fiatal a halott: 17 krajcár.)

2. Urasági gazda, urasági számadó és a molnár gazdák Sólyban tripla stólát fizettek.

3. Mivel a sólyiak a stólán kívül semmit sem fizettek, se nem tettek, a zirci Főtisztelendő Apátság, mint földesuraság a lelkipásztorság jutalmául fizetett évente a hajmáskéri plébánosnak 50 forintot, melyeket ezen egyházi látogatás alkalmával a tisztelt Uraság által ezüstpénzben való kifizetésre módosítottak.

4. Akinak lelki szolgálatra szüksége legyen, az a Plébánosért küldeni, és őt haza vitetni tartozik.

Sóly fiók egyházban lévő Mesternek (tanítónak) jövedelmei:

1. Szántóföldje: Nagyirtásban: 4,5 pozsonyi mérő alá való föld (=2,25 katasztrális hold), Nagy Ferenc és Szabó Istvánné szomszédságában, Tanároki-dűlőben: 2 pozsonyi mérő mag alá való (= egy katasztrális hold) föld, Bauer János és Rékai János szomszédságában, Szőlők alatti irtásban: egy pozsonyi mérő mag alá való (= fél katasztrális hold) föld, Rékai Péter és Füst Jánosné szomszédságában, Gyalog-dűlőben: 2,5 pozsonyi mérő mag alá való (=1,25 k. hold) föld, Kirsch Lőrinc és a református prédikátor földje között, Külső-irtás: 3 pozsonyi mérő mag alá való (1,5 k. hold) föld, Ángyán István és Kertész György földjei között, van még egy káposztás kert is 368 pozsonyi mérő mag alá való területe, Volner András és Szabó Péter szomszédságában, van egy hold rétje, Rékai János és Fenyő István szomszédságában, és még van egy rétje 3/8 hold, az Uraság és Kurucz István szomszédságában. A földeket és a réteket a

⁸⁹ Koncz P.-1985. 574-578.

⁹⁰ Veszprémi Érseki Levéltár: A 14/8. „Conscriptio Animarum” 1757 (Sóly), uott.: A 8/12. „Visitatio Canonica” 1779. (Sóly) 7-8., Fényes-1851.

helyi hívek művelik. Az Uraságtól kap az iskolamester: hat pozsonyi mérő (=3.738 liter) rozst, két pozsonyi mérő (=1.246 liter) tiszta búzát, hat öl hasáb tüzelőfát, melyet a hívek szállítanak haza. Szabad legeltetése van szarvasmarháinak és sertéseinek. A régi szerződés szerint minden házaspár fizetett az iskolamesternek fél pozsonyi mérő (= kb. 31 liter) rozst és 15-15 krajcárt. A molnár gazdák adtak fél pozsonyi mérő (=31 liter) másodrendű lisztet. Az Uraság fizetett: 40 forintot. Stólapénzekben kapott: temetéseknél 15 krajcárt. Az urasági gazda, urasági számadó, a molnár mesterek tripla (háromszoros) stólat fizettek. Az iskolás gyermekek Mindenszenteknapjától Húsvétig „... az iskola fűtésére hoznak egy-egy darab fát”. A Mesterház (tanítói lak) fenntartására a pénzt az Uraság adta, a szekeres és a kézi munkát a helybéli hívek szolgálták. Az iskolaháznál volt egy „iskola szoba”, s a Mesterház állt egy szobából, egy kis benyílóból, egy konyhából, egy kamrából, egy pincéből és egy istállóból.

A Visitatio Canonica leírta, hogy Sóly fiókegyházban volt egy Kálvária kőfallal bekerítve, melyet az Uraság tartott fenn. Ugyanitt volt egy harangláb két haranggal: az egy 168 fontos (= kb. 85 kg) volt, s Szent János tiszteletére volt felszentelve, a másik csak 18 fontot (= kb. 9 kg-ot) nyomott. a sólyi fiókegyházban volt még a római katolikus híveknek - egy árokkal bekerített - külön temetője is.⁹¹

⁹¹ Veszprémi Érseki Levéltár: A 8/29. „Visitatio Canonica”, 1846. 120-127. Sóly fiókegyház.

A POLGÁRI FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC (1848-1849), ÉS A POLGÁRI ÁTALAKULÁS KIBONTAKOZÁSA (1850-1918)

Az 1848. március 15-i pesti polgári forradalom, valamint a pozsonyi országgyűlés eseményei, továbbá az 1848. április 11-én kiadott törvények megszüntették az úrbéri szolgáltatásokat és a papi terménytizedet, s az úrbéres jobbágyság tulajdonosaivá váltak eddigi bérelt földjeiknek.

A zirci ciszterci apátság földesúri tulajdonában lévő Soly faluban 1848 nyarán 31 telkes - 27 kétnegyed- és 4 egynegyed telkes - jobbágycsalád, valamint 31 úrbéres föld nélküli zsellércsalád élt.

Kétnegyed telkes családfők voltak:

Bódis István, Szabó Mihály, Ozsváth István, Fülöp Ferenc, Rékai Péter, Füst János, Besnyő Mihály, Velegi János, Velegi József, Kurucz István, Kurucz János, Rékai János, Gubicza Imre, Heik Ádám, Schlacker József, Fenyő István, Ángyán István, Szabó Sándor, Kenczler József, Hitner János, Csepregi Mihály, Füst József, Kirsch Ferenc, özvegy Rékai István, Kovács József, Volf Márton, Kálovics Mihály.

Egynegyed telkes családfők voltak:

Fenyő Mihály, Fenyő Ferenc, felső Szabó János, felső Szabó István.

A 31 úrbéres jobbágyság összesen 14 2/4 egész úrbéri jobbágytelken osztozott.

Míg a kétnegyed (azaz: fél) és egynegyed telkes volt jobbágyság tulajdonosaikká váltak eddigi úrbéres földjeiknek (valamint úrbéres földjeikhez nem tartozó szőleiknek), addig a faluban élő 31 házas zsellércsalád - mivel korábbi úrbéres földjeik nem voltak - földet nem kaptak (legfeljebb szőleik maradtak meg). A 31 házas-zsellér családfő az alábbi volt: Füst Ferenc, Tóth István, özvegy Pénzes Mihály, Szalai Ferenc, özvegy Szabó Ferenc, Kurucz Sándor, Schmidt Mátyás, Kertész György, Volner Ferenc, Szűcs István, Nagy Ferenc, özvegy Horváth József, Balai János, Szeidl Márton, Nagy István, Zergi József, Karsai Mihály, Nagy József, Szabó Péter, Haraszi Márton, Tóth Ferenc, Gáspár István, Kovács János, özvegy Kiss Mihály, alsó Szabó István, Hallgató Péter, Balai Sándor, Szabó Ferenc, Ottó János, özvegy Radics Antal és Haan József.⁹²

Egyes adatok szerint a faluban élt még 12 háználkülső-zsellér család is, azonban ezek a fenti összeírásban nem szerepeltek.⁹³ Pedig a fenti összeírást aláírta Velegi József bírósági írnok, valamint Ozsváth István, Fenyő István, Kurucz István és Hajk József elöljáró.

1848. május közepén a sólyi telekrészes volt jobbágyság, házas- és házatlan zsellérek küldöttsége kereste fel Veszprémben az alispánt. Panaszt tettek, hogy az uraság cenzuális földjeik (az urasági allodiális-majorsági földjeik) bérletében megszorításokat eszközölt ellenük, illetve hogy úrbéri telki állományukat az uraság megcsonkította. Indokolásul azt hozták fel, hogy az uradalom külső allodiális földjeit az uraság Keller Mihály számadó birkásnak adta ki haszonbérbe anélkül, hogy az elmúlt években külső- és belső haszonvételi földjeikben tett foglaltságait orvosolta volna. Szerintük az apátság 3/8 nagyságú telkeket adott ki 4/8 helyett, és az ún. Küm-rétben, ahol csak tizenkét „embervágó” (kb. 12 hold) rétje volt az uraságnak, a

⁹² VeML. Zirci c. ap. lt.: C 3070.sz.i.

⁹³ Hudi-1984. 362. 387.

jobbágyság rétjeit és káposztásföldjeit is elfoglalta. A harmincegy kis házas-zsellér legfőbb sérélmé az volt, hogy rétjeiket az uraság a telkes gazdák között osztotta fel.⁹⁴

Ez utóbbit a sólyiak nagyon zokon vették, ugyanis a zirci apátság - mint földesúr - a házas zsellérektől elvette rétjeiket, és kiosztotta a telkes gazdák között, akiknek egyébként kerteket is ígért, de azokat ismételt sürgetésükre sem adta ki.⁹⁵

Keller Mihály birkás - aki az uradalom külső allodiális földjeit bérelte az uraságtól - úton-útfélen „vén kutyának” szidalmazta a falusi előljáróságot, amely a lakosság érdekeit tartotta szem előtt, s nem az árendását. Az árendás szidalmait a falu lakossága „személyes megsértésüknek” minősítette s védelmébe vette a falu előljáróit.⁹⁶

A polgári forradalom vívmányainak kibontakozását rövidesen megzavarta a Magyar Királyság területén élő - mintegy 65%-nyi nemzetiségi népesség - fegyveres felkelése. Az 1848. május-júniusi önkéntes jelentkezésekkor Sólyról nincs tudomásunk önkéntes honvédekről. Miután - 1848 október végén - a magyar politikai vezetés konfliktus helyzetet teremtett az Ausztriai Császársággal (Schwechati csata), 1848. november 21-28. között már kötelezően kellett a településeknek katonákat kiállítani a magyar honvédsereg részére. Sóly falunak nyolc embert kellett kiállítani. Végül is volt egy önként jelentkező, hetet pedig sorshúzással választottak ki a sorköteles legények közül, akik az alábbiak voltak:

1848. november 23-án Veszprémbe váltak be katonának:

1. Gáspár István (sz.: 1829, Sóly), református, takács-legény, nőtlen, sólyi lakos, katona még nem volt.
2. Valner János (sz.: 1829, Sóly), római katolikus, mestersége nincs, nőtlen, hajmáskéri lakos, katona még nem volt.
3. Horváth János (sz.: 1825, Sóly), római katolikus, mestersége nincs, nőtlen, sólyi lakos, katona még nem volt.
4. Pupos János (sz.: 1820, Leányfalu), református, mestersége nincs, nőtlen, sólyi lakos, tíz évet szolgált a győri 19. sorgegyháznál.
5. Velegi János (sz.: 1827, Sóly), református, mestersége nincs, nős, sólyi lakos, katona még nem volt.
6. Szabó János (sz.: 1825, Sóly), református, mestersége nincs, nőtlen, sólyi lakos, katona még nem volt.
7. Obele József (sz.: 1829, Sóly), római katolikus, tanuló, nőtlen, iregi lakos, katona még nem volt.

A nyolcadik - önkéntes honvéd - neve megállapíthatatlan volt.⁹⁷

Míg az - 1848. szeptember 11-29. közti - horvát támadás csak érintette (Palota felől) Sóly vidékét, az 1848. december 13-án megindított osztrák császári támadás - 1849. január első napjaira - az egész környéket elfoglalta. Ezekben a napokban vonult át Sólyon először

⁹⁴ Uo. 387-388.

⁹⁵ Uo. 397.

⁹⁶ Uo. 409.

⁹⁷ VeML. IV. 101. b. Újoncozási jegyzőkönyvek. (1848-1849), jelzet: 130/1849. 1848. december 19-21., 1848. november 21-28.

nagyobb magyar honvédsereg. Míg a Muraközéből hátráló Perczel-hadtest Veszprém vármegye nyugati térségén át vonult vissza Pápa felé, a hadtest tartaléka - Szekulics őrnagy parancsnoksága alatt - az 56., 60., 44., 61. honvédszászlóaljak, egy század Miklós-huszár, valamint egy 6 fontos ágyús üteg a Keszthely, Tapolca, Nagyvázsony, Nemesvámos, Szentkirályszabadja, Litér, Sóly közti úton hátrált Palotára (hogya megelőzze a támadó császári erőket), majd onnan Dunapentelére, hol átkeltek a Dunán az alföldi oldalra.⁹⁸

A magyar honvédhadsereg csak a diadalmas tavaszi ellentámadás (1849. április 2 - május 4.), majd Buda várának visszavétele (1849. május 4-21) után indított ellentámadást a Dunántúl visszafoglalására. Még el sem kezdődött Buda ostroma, amikor 1849. április 26-án az osztrák császári csapatok már - kiűrítve Veszprém vármegye térségét is - a Rába-vonala mögé vonultak vissza. Így - még a magyar csapatok visszatérte előtt - 1849. májusában megkezdték újra az újoncozást a magyar honvédhadsereg részére. Az előző évi 886 elmaradt ember mellett 771 főt kellett erre az évre is a vármegyének kiállítani.⁹⁹

Ismeretlen, hogy Sóly községnek hány ember újoncozását rendelték el. A Veszprémben, 1849. május 22-én megtartott újoncozáson Sólyból egy embert - Csepregi Sándort (sz.: 1828, Sóly), református, mesterség nélküli, nőtlen, sólyi lakos, aki katona még nem volt - sorozták be a honvédseregbe. Két héttel később - 1849. június 3-án - újabb embert állítottak Sólyból honvédek: Hakker Józsefet (sz.: 1831), Sóly, római katolikus, mestersége nem volt, nőtlen, sólyi lakos, katona még ő sem volt.¹⁰⁰

A magyar hadsereg 15. honvédhadosztálya - a 10., 23., 33., 45., 120. honvédszászlóaljakkal, a 10. és a 12. huszárezred nyolc századával, valamint 15 db ágyúval - 1849. június első napjaiban nyomult előre, érintve Sóly körzetét is a Székesfehérvár, Veszprém, Pápa közti úton. Néhány héttel később, 1849. június 27-én a 15. magyar honvédhadosztály Pápától északnyugatra, Ihászinál vereséget szenvedett az újra támadó osztrák császári erőktől, majd Veszprém és Székesfehérvár térségén át visszavonult a Dunántúlról. A császári IV. hadtest Burits-hadosztályának csapatai azonban csak 1849. augusztus 25-én a déli órákra érték el Veszprémet, míg elővédjei - Sóly térségét is érintve - Székesfehérvár felé nyomultak előre. A Dunántúlnak a Balatontól északra eső térsége ezzel hosszú időre császári katonai megszállás alá került.

A magyar szabadságharc lényegileg már véget ért - csak a magára maradt Komárom várát ostromolták még az osztrák-orosz csapatok -, amikor 1849. szeptember 3-án és 7-én éjszaka a sólyi parasztok marháikat az Uraság ún. Alsórétjére hajtották. A marhák a mintegy 16 holdnyi, 160 petrence szénát termő rétet teljesen lelegelték, mellyel 102 forint 36 krajcár kárt okoztak. Az apátsági jószágkormányzó az urasági cselédeket küldte ki a további kártétel megakadályozására.

A kiküldött uradalmi cselédeket ifjú Rékai Péter és Fenyő József bujtotgatására a sólyi gazdák agyonveréssel fenyegették, s „... noha sikerült volna néhány marhát behajtani, azokat a behajtó urasági emberektől elragadták!” A sólyi zendülés oka az volt, hogy a falunak kevés volt a legelője, azt a keveset is lelegelte az uradalom birkanyája. A gazdák pedig - a sok katonai forspont, előfogat közepette - nem tudták vontatóállataikat rendesen etetni.¹⁰¹ Az apátság

⁹⁸ Asbóth Lajos: Emlékiratai az 1848. és 1849. évi magyarországi hadjáratból. Első kötet, Pest, 1862. 39-40.

⁹⁹ Hudi-1984. 474.

¹⁰⁰ VeML. IV. 101. b. Újoncozási jegyzőkönyvek. (1848-1849). 296/1849. 1849. május 16-június 23.

¹⁰¹ VeML Zirci c. ap. lt.: C 2823., C 2824.sz.i.

ügyvédje - 1849. szeptember 11-én - vádat emelt a sólyi gazdák ellen, hogy a földesúri legelőt lelegeltették. A sólyiak sokallták a kár megállapított összegét, s a vádemelés másnapján - 1849. szeptember 12-én - az előjáróság a kártevésért fizetendő összegnek (a 102 forint 36 krajcárnak) enyhítését kérte. Sőt, szeptember 23-án a falusi előjáróság már azt kérte, hogy ne pénzben, hanem napszámban kelljen a kárt megtéríteni. A bíróság végül is - 1849. október 2-án - az eredetileg megállapított kártérítési összeget megemelte, s 218 forint 24 krajcár büntetés megfizetésére ítélte a sólyiakat.¹⁰²

Miután a gazdák szőlei nem tartoztak az úrbéri földekhez, így az uradalom itt is - mint az egész országban! - azon az állásponton volt, hogy ezeket a szőlőket a polgári forradalom nem szabadította fel, s azok után továbbra is fizetni kell a „bordézsma”. A zirci apátság - mint volt földesúr - 1849. október 15-én akarta a borok mennyiségi felmérését („akolását”) elvégeztetni. Obele Ferenc hegybíró a határidő kihirdetését azzal tagadta meg, hogy felsőbb parancs nélkül a bordézsma beszédésébe bele nem egyezett. Október 25-én, amikor a dézsmafedők a sólyi szőlőhegyen megjelentek, a hegy előjárói „elillantak”. Másnap - 1849. október 26-án, a zirci apátság ügyvédje azzal vádolta a sólyiakat, hogy a bordézsma nem akarják megadni! Kérte a vármegyei bizottmányt, hogy az úrbéri földeken kívül eső, a törvény által el nem törölt bordézsma (bortized) beadására karhatalommal kötelezze a sólyi előjárókat.¹⁰³

Sóly faluról 1851-ből való az első alaposabb leírás. Fényes Elek az alábbiakat írta könyvében: „Sóly, magyar-német falu Veszprém vármegyében, Palota és Veszprém között, mindeniktől egyforma távolságra, 254 katolikus és 451 református lakos. Ez előtt a katolikusok is mind magyarok voltak, de most köztük több a német. A reformátusok temploma igen régi épület, s hihető, hogy még Szt. István király idejében fennállott, mert a veszprémi püspökség itt erősítette meg, mint azt az oklevél vége mutatja: ‘Datum in villa nostra Sóly’. Határán keresztül foly a Séd vize, s ezen van egy hegyoldalban az uradalomnak egy igen mesterséges készületű papírosmalma. Földjei soványak, legelője köves, kopár, rétjei jók, bora nagyon derék, s ha sokáig áll, a somlyóival vetélkedik. Földesura: a zirci cisztercita apátság.”¹⁰⁴

A sólyi papírmalmot Fényes Elek még megemlítette, de az már hanyatlásának küszöbén állott ekkor. Valószínűleg éppen 1851-ben szűnt meg. Néhány évvel később - 1859-ben - Csák Gábor már az „...elhagyott sólyi papírmalmot...” vette bérbe az apátságtól, hogy ott gabona-őrölő malmot építsen ki.¹⁰⁵

A magyar polgári forradalom jobbágyfelszabadítási programja a szabadságharc hadi eseményei miatt elmaradt. A holtpontról Habsburg I. Ferenc József császár mozdította ki 1853-ban kiadott „Úrbéri Pátens”-ével.

Az utasítás végrehajtásának első lépése - 1854. áprilisában - a volt sólyi jobbágy - és zsellértelkek összeírása volt.¹⁰⁶ A legtöbb gondot és vitát az irtásföldek kérdése okozta.¹⁰⁷ Végül is a volt földesúr, a zirci apátság - 1856. augusztus 1-jén kérte a tagosítási munkálatok elrendelését.¹⁰⁸ Néhány nappal később - 1856. szeptember 12-én a veszprémi törvényszék

¹⁰² Uo. C 2824., C 2825., C 2829., C 2830.sz.i.

¹⁰³ Uo. C 2841., vö.: Hudi-1984. 490.

¹⁰⁴ Fényes-1851. 34.

¹⁰⁵ Koncz P. - 1985. i.m.

¹⁰⁶ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 3035., C 3070.sz.i.

¹⁰⁷ Uo. C 2947., C 3165.sz.i.

¹⁰⁸ Uo. C 3176.

meghagyta a veszprémi járásbíróságnak, hogy intézkedjék Sóly határának felmérése és birtokkönyvének elkészítése iránt. Október 1-jén pedig a zirci apát kérte a veszprémi járásbíró, hogy a sólyi földek osztályozására tűzzön ki határidőt. Ez az osztályozás 1856. október 25-én lezajlott. A földek osztályozására a volt uraság Nemsur Ignác veszprémi gazdatisztet és Lakatos Ferenc vilonyai gazdatisztet kérte fel, becsüsök voltak a sólyi község részéről: a hajmáskéri Vaczkó Sándor és Kiss Ferenc földművesek, a bíróság által választott becsüs pedig Piacsek Ferenc veszprémi ny. jószágkormányzó volt. A munkálatok során megállapították:

I. osztályú föld: Sóly határában nincs.

II. osztályú földek: Kender-föld keleti része, Öreg Sósi-dűlő, Kétszélbeli-földek, Kisteleki-dűlő, Kétrendesek, Vízredülő-földek, Szőlők alatti dűlő középső és szélső része, Gyalogúti-dűlő, Répaföldek, Nyugati külső kenderföldek, Nyugati belső kenderföldek, Tanároki-dűlő.

III. osztályú földek: Győri úti, Koldusteleki és Hosszú irtásföldek, Kis Sósi-dűlő, Gráts-földek nyugati része, Nyugati külső kenderföldek északi része.¹⁰⁹

A sólyi legelők osztályozása csak 1857. április 27-én zajlott le.¹¹⁰

Ugyancsak 1857. április 28-án a sólyi református hitközség kérte az apátot, hogy a tagosításkor a sólyi református lelkésznek és tanítónak is méressen ki fél-fél telket. Ez 1858-ban meg is történt: a református lelkész fél telket (12 k. holdat), a református tanító negyed telket (6. k. holdat) kapott, mely 1945-ig megmaradt. A templomnak viszont már ekkor is megvolt az a fél holdnyi szőlője, melynek csekély borjővedelme volt. Hogy ezt a templom javára mikor szerezték? - senki sem tudta.¹¹¹

A tagosítások megkezdésekor - 1857-ben - Sóly falu határa összesen 1745 katasztrális holdat tett ki, amelyből szántó volt 391 k. hold (22,3%), rét volt: 155 k. hold (08,9%), szőlő volt: 89 k. hold (05%), legelő: 1008 k. hold (58,1%), erdő: 56 k. hold (03,2%), egyéb: 46 (02,5%).¹¹² A szántóföld nemcsak kevés, de igen rossz minőségű is volt!

A zirci apátság - a volt földesúr - 1857. októberében - kérte a veszprémi törvényszéket, hogy a sólyiak járandóságát 14 4/8 telek és 28 zsellérház után állapítsa meg!¹¹³

1857. október 2-án összehasonlító táblázatot állítottak fel az 1768. évi úrbárium és az 1856. évi felmérés adatairól:

Az 1768. évi úrbárium szerint Sóly faluban: 14 telkes jobbágy élt, az alábbi úrbéres földekkel: belsőség: 15 hold, szántóföld: 350 4/8 hold, rét: 112 4/8 hold, összesen: 477 4/8 hold.

A 22 házas zsellér birtokában 15 4/8 hold belsőség.

Az 1856. évi felmérés szerint: 30 telkes gazda, összesen 498 hold birtokkal, ebből: 19 2/8 hold belsőség, 333 7/8 hold szántó, 145 4/8 hold rét.

A 28 házas zsellér birtokában összesen: 31 1/8 hold, ebből: 7 4/8 belsőség, 23 5/8 hold szántóföld.

A református lelkész úrbéri illetősége összesen: 15 3/8 hold, ebből: 3/8 hold belsőség, 9 7/8 hold szántóföld, 5 1/8 hold rét.

¹⁰⁹ Uo. C 3181., C 3185., C 3194.sz.i.

¹¹⁰ Uo. C 3226.sz.i.

¹¹¹ Uo. C 3227.sz.i.

¹¹² Ila-Kovacsics - 1964. 355.

¹¹³ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 3244.sz.i.

Református iskolatanító úrbéri illetősége összesen: 5 3/8 hold, ebből 2/8 belső, 3 4/8 hold szántóföld, 1 5/8 hold rét.

Római katolikus iskolatanító úrbéri illetősége összesen: 8 4/8 hold, ebből 4 5/8 hold szántó, 2 6/8 hold rét.

A község birtoka összesen: 40 hold, ebből: 2/8 hold belső, 4 2/8 hold szántó, 35 4/8 hold rét.

Összesen: 28 3/8 hold belső, 356 1/8 hold szántó, 190 4/8 hold rét, 320 hold legelő. Összesen: 895 4/8 hold.¹¹⁴

Egy 1870. december 1-jén készített összeállítás szerint a Solyban lévő urasági birtok 1287 hold 394 négyszögöl maradt, melyből: 9 hold 680 négyszögöl volt belsőség, 119 k. hold négyszögöl szántó, 30 k. hold 551 négyszögöl rét, 902 k. hold 141 négyszögöl legelő, 20 k. hold 910 négyszögöl legelő???, 74 k. hold 402 négyszögöl erdő, 3 k. hold 657 négyszögöl vízfolyás, 18 k. hold 1091 négyszögöl haszontalan terület (utak, csapások, stb.)¹¹⁵

A sólyi tagosítási munkálatok 1858 júniusától 1861 augusztusáig elhúzódtak.¹¹⁶ A sólyi előljáróság végül is - 1861. szeptember 1-jén - kijelentette, hogy az új gazdák az őszi vetést már az újonnan kimért földjeikbe vethetik!¹¹⁷ Valójában az örökváltsági szerződés a sólyiak és az apátság között 1861. december 27-én ment végbe.¹¹⁸

Visszamaradt még a sólyi szőlőktől járó úri kilenced megváltása: az úri kilenced megszűnt az alábbi feltételekkel: minden hold (1200 négyszögöl) után a gazda fizetett az apátságnak 50 forintot osztrák forintban, öt évi részletben (az 1862. augusztus 23-i egyezség értelmében). Az első részletet 1872. december 31-ig, a II. részletet 1863. december 31-ig, a további három részletet 1864, 1865 és 1866. december 31-ig voltak kötelesek a gazdák az apátságnak befizetni. Az apátság közölte, hogy a szőlők felmérése rövidesen megkezdődik, s a telek-könyvezés a részletek végleges kifizetés után történik meg.¹¹⁹ A legkésőbb - 1882. november 26-án - zárult le Solyban a sólyi apátsági allodiális, censuális földek megvétele: a község 1269 forint 97 krajcárért ezeket a földeket is megvette.¹²⁰

Az apátság egyenlőre sólyi malmait nem adta el, sőt azokat fejleszteni és korszerűsíteni akarta. 1870. május 22-én Sulva I. gépész vállalkozott arra, hogy az apátság egyik sólyi malmát - az ún. Ihász-malmot - 3.000 forintért műmalommá alakítja át.¹²¹

A nagy tagosítási munkálatok végére a több mint kétszázötven éves sólyi református egyház-község súlyos válságon ment keresztül. A sólyi református egyházat - 1872-ben - a hajmáskéri református egyház alá rendelték, s a hajmáskéri Somogyi Benő, Jákóy Pál és Kuti József lelkészek felügyelete érvényesült a sólyi egyházban is. A korábbi sólyi református lelkész - Dobray István - 1876-ig még maradt Solyon, majd Szentistván községbe távozott. A sólyi református egyházközség teljes elszegényedése miatt a sólyi lelkészséget nem töltötték be. Az

¹¹⁴ Uo. C 3245.sz.i.

¹¹⁵ Uo. C 3805.sz.i.

¹¹⁶ Uo. C 3395., C 3407., C 4515., C 3443.sz.i.

¹¹⁷ Uo. C 3460.sz.i.

¹¹⁸ Uo. C 3474.sz.i.

¹¹⁹ Uo. C 3490.sz.i.

¹²⁰ Uo. C 4235.sz.i.

¹²¹ Uo. C 3782.sz.i.

egyházi szolgálatot Sóllyon a hajmáskéri lelkész látta el 1880-ig, majd 1880-ban a sólyi és hajmáskéri lelkésszéget összevonták hajmáskéri székhellyel - mely napjainkig (1996.) változatlanul fennáll.

Az utolsó önálló sólyi református lelkész - Dobray István - távozása óta, 1876-tól a volt sólyi református lelkészlakot tanítói lakássá alakították át úgy, hogy az egyik szobából tantermet alakítottak ki.¹²² Az 1882. évtől kezdve segédlelkészek tevékenykedtek Sóllyban: Somogyi Gyula (1882), Pálffy Gábor (1883), Nyíró Sándor (1884), Tatay Tivadar (1886), Jákóy Pál (1888-tól), Sörös Géza (1902).¹²³

Szomorú nevezetessége Sóllynak, hogy 1880-ban a zirci apátság sólyi szőleijében észlelték annak a filoxéravésznek első jeleit, amely fertőzés két év alatt elérte a vörösberényi szőlő-hegyeket, s az 1890-es évek közepére a Balaton-vidék teljes szőlőkultúráját megsemmisítette.¹²⁴ Sóllyon 89 k. hold szőlő pusztult el. Ennek okáért az 1895. évi összeírás Sóllyon szőlőkről már említést sem tett: összterület: 1744 k. hold, ebből szántó 533 k. hold (30,6%), kert 2 k. hold (0,1%), rét 143 k. hold (8,2%), legelő: 855 k. hold (49%), erdő 169 k. hold (9,7%), egyéb 42 k. hold (2,4%).¹²⁵

Néhány éven belül - 1893-ban - újabb szerencsétlenség érte Sóllyt: villám csapott a régi református templom nyugati oromzatán lévő kis fatoronyba, amely leégett és megsérült az ott függő 36 kg-os kisharang is. Kereken tíz évvel később - 1903. január 19-én - ült össze Sóllyon a református egyházközségi számadó-gyűlés, ahol Csepregi János gondnok jelentette, hogy az 1893-ban megsérült kisharang megrepedt, hangja használhatatlanná vált. A kárért a biztosító társaság 89 koronát fizetett. A gyűlés határozatot hozott: két darab új harangot kell öntetni. Miután az új harangokat a Thury János féle harangöntő cégnél megrendelték, felmerült a kérdés: a közben helyreállított kis fatorony megbírja-e a két új harangot? A vélemény az volt, hogy nem! Felmerült a gondolat, hogy a templom nyugati végén kőtoronyt kell építeni! Mivel a templom eleve nagyon kicsi volt, a torony felépítése örökre lehetetlenné tette volna a templom bővítését. Ezért a torony felépítése előtt a templom épületét nyugati hosszirányban is néhány méterrel meg kell bővíteni. Anyagi lehetőség is adva volt, ugyanis a budapesti Iparművészeti Múzeum hajlandó volt megvásárolni az 1724-1730-ban készített régi és festett deszka mennyezetét a templomhajónak és a szentélynek. Az új kőtorony és a templom hosszirányú kibővítése 1903. júliusára elkészült. Az új torony gombját 1903. július 12-én tették fel ünnepélyes formában. Az ünnepi beszédet Jákóy Pál hajmáskér-sólyi református lelkész tartotta, a kibővített templomot és az új tornyot 1903. szeptember 20-án Demjén Márton veszprémi református lelkész avatta fel. Az új kőtoronyba helyezték el a két új - egy 140 és egy 71 kilogrammos - harangot, melyet a gyülekezet 888 koronáért vásárolt.¹²⁶

A XIX-XX. század fordulóján a zirci ciszterci apátság sorra eladta sólyi ingatlanait, mind-össze egy 16 k. holdas birtokrészt tartott meg, amely 10 k. hold szántóból, 5 k. hold szőlőből állt, 297 aranykorona értékben, s maradt még egy holdas földadó alá nem eső terület.¹²⁷ Elsőnek - 1891. február 23-án - a régi sólyi apátsági-földesúri kocsmát adták el Pajer Károly-

¹²² Jákóy-1930.

¹²³ Halász G. dr. - 1990. 141.

¹²⁴ Lichtneckert - 1990. 290.

¹²⁵ Ila-Kovacsics - 1964. 355.

¹²⁶ Halász G. dr. - 1990. 142-143., Jákóy-1930.

¹²⁷ Magyarország földbirtokosai és földbérlői (Gazdacímtár). Budapest, 1937. 483.

nak 1200 forintért. Az új tulajdonosra történő telekkönyvezés azonban csak 1895. július 11-én zajlott le.¹²⁸ Tizenhét évvel később - 1908. április 30-án - az apátság zirci konventje beleegyezett a sólyi uradalmi malmok eladásába is. Elsőnek - 1908. június 18-án - Friedler M. megvette az apátságtól a sólyi felső malmot, majd 1908. július 14-én Steindl K. a sólyi középső malmot vásárolta meg, s 1908. július 15-én Gerlinger A. az apátság sólyi alsó malmát vette meg.¹²⁹

Az 1910. évi országos népszámlálás adatai szerint Sóly kisközségnek 459 fő volt a lakossága (a népesség létszáma csökkenő tendenciát mutatott, ugyanis 1857-ben 817, 1869-ben 459, 1890-ben 462 lakója volt a községnek). A lakóházak száma 86 volt, ebben emelkedés mutatkozott: 1702 (10 ház), 1785 (60 ház), 1828 (56 ház), 1869 (84 ház), 1890 (88 ház) volt a faluban.¹³⁰

1910-ben Sóly kisközség lakosságának foglalkoztatási arányai az alábbiak voltak.

őstermelő	37 (80,6%),	ebből kereső	162 (83,9%),
ipar-bányászat	71 (15,5%),	ebből kereső	21 (10,9%),
egyéb	18 (03,9%),	ebből kereső	10 (05,2%).

Birtokviszonyok 1910-ben:

100 k. holdon felüli birtok:	nincs
100-20 k. hold közti birtok:	19
20 k. hold alatti birtok:	35
gazdasági cseléd-munkás:	70. ¹³¹

A fenti összeírás esztendejében - 1910-ben - a növekvő létszámú római katolikus hívők részére a zirci apátság építtette az ún. iskolakápolnát. A kicsiny - 12 x 6 méteres alapterületű - templomot a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére szentelték fel. A templomnak csak kis huszártornya van.¹³²

A sólyi református hitközség iskolája 1912-ig a régi lelkészlakban működött. Ekkor a tanítói lak udvarán felépült az új - egy tantermes - elemi iskola. Az elavult régi tanítói lakást pedig eladták.¹³³

Az első világháború (1914-1918) Sóly kisközségtől is áldozatokat követelt: 1916-ban hadi célokra elvitték nagyobbik - 140 kg-os - harangját. Háborús emberveszteségei meglehetősen kicsinyek voltak.

Az eddigi vizsgálatok szerint mindössze egy sólyi lakos - Friedler Mihály mészárosmester - római katolikus, 31 éves - halt hősi halált a fronton (feltehetően az olaszországi harctéren) 1917. december 31-én.¹³⁴

¹²⁸ VeML. Zirci c. ap. lt.: C 4715.sz.i.

¹²⁹ Uo. C 5853., C 5868., C 5870., C 5872.sz.i.

¹³⁰ Ila-Kovacsics-1964. 356.

¹³¹ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai. Budapest, 1912.

¹³² A veszprémi egyházmegye papságának névtára. Veszprém. 1979.

¹³³ Jákóy-1930.

¹³⁴ Anyakönyvi Hivatal, Hajmáskér, Halotti Anyakönyv (1907-1930), 1923/197. folyószám alatt.

Utóirat

Annak ellenére, hogy Sóly község első világháborús embervesztesége kicsiny, s mélyen az átlag alatt volt, lakossága állandóan fogyatkozó tendenciát mutatott, s még a lakóházak terén is csökkenés mutatkozott.¹³⁵

lakosság létszáma:	lakóházak száma:
1910: 459 fő	1910: 86 lakóház,
1930: 430 fő	1930: 79 lakóház,
1941: 468 fő	1931: 86 lakóház,
1949: 413 fő	1949: 86 lakóház,
1960: 458 fő	1960: 86 lakóház,
1975: 327 fő	1985: lakóház.

A fokozatos népességcsökkenés főleg az iskoláztatásban okozott gondokat. Miután a református elemi iskolában a gyermekek létszáma 30 fő alatt volt, 1923-ban az iskolától az állami segélyt megvonták, s ezért a tanító eltávozott. Egy ideig - 1926. október 1-ig - ideiglenesen alkalmazott tanítókkal próbálkoztak. Elsőnek - 1926-ban - Vikár Zoltán volt a tanító-káplán, majd 1931-től Szilassy Kálmán töltötte be ezt az állást. Ettől fogva a gyakorlat az volt, hogy tanító-kápláni állást alakítottak ki. Miután a református lelkész Hajmáskéren élt, segéd-lelkészek szolgáltak Sólyon: 1931-ben Makai János, 1931-1935-ben Rácz Béla, 1936-ban Juti József, 1936-ban Temesvári Béla, majd 1940-ben Szabó Árpád.¹³⁶ A sólyi r.katolikus közösség változatlanul a hajmáskéri r.katolikus plébánia filiája volt. A sólyi református gyülekezet - az 1916-ban háborús célokra elszállított 140 kg-os nagyobbik harang pótlására - 1923-ban a meglévő 71 kg-os kisharang mellé két új harangot szerzett be: egy 200 kg-osat a gyülekezet vásárolt a soproni Deltenhoffer-cégtől, illetve egy kisebb - 50 kg-os - harangot T.K. okleveles gazda vásárolt és adományozott a gyülekezetnek.¹³⁷

Sóly község mezőgazdasági és ipari helyzetéről 1924-ben adtak ki adatokat. Az összeírás szerint a lakosság létszáma 460 fő volt, s a földbirtokok tekintetében:

500 k. hold a sólyi gazdák, 500 k. hold a hajmáskéri gazdák, 48 k. hold Sóly község birtokában volt,

iparosok voltak:

asztalos: Németh József, cipészek: Berecz Ferenc és Gáspár János, csizmadiák: Ballai József és Kernusz József, kőműves: Pilniger József, kocsmáros: Károlyi A. szülésznő: Schlakker Istvánné.¹³⁸

Sóly község határának mezőgazdasági felhasználtságáról 1935-ben készítettek összeírást:

az összterület 1778 katasztrális holdat tett ki, melyből 560 k. hold volt szántó (31,5%), 26 k. hold volt kert (1,5%), 116 k. hold rét (6,5%), 37 k. hold szőlő (2,0%), 713 k. hold legelő (40,2%), 290 k. hold erdő (16,3%), egyéb használhatatlan terület: 36 k. hold (2,0%).¹³⁹

¹³⁵ Ila-Kovacsics- 1964. 356.

¹³⁶ Jákóy-1930., vö.: Halász G. dr.-1990. 141.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára. Budapest, 1924. 1293.

Közvetlenül a II. Világháború kirobbanása előtt - 1937-ben - mérték fel Sóly község mezőgazdasági birtokviszonyait:

Hajmáskér község közbirtokossága birtokolt Sóly határában: 617 k. hold földet, ebből 55 k. hold szántót, 377 k. hold legelőt, 185 k. hold legelőt, 185 k. hold erdőt, összesen 1348 aranykorona értékben.

Az összterületből 55 k. hold volt kisbérletekben.

Sóly község közbirtokosságának tulajdonában volt: 435 k. hold, melyből 330 k. hold volt legelő, 105 k. hold pedig erdő, összesen 798 aranykorona értékben.

A zirci ciszterci apátság (a hajdani földesuraság) birtokolt még Sóly határában: 16 k. holdat, melyből 10 k. hold volt szántó, 5 k. hold szőlő, 1 k. hold pedig földadó alá nem eső terület, összesen 297 aranykorona értékben.

Sóly község közbirtokosságának Vilonya község határában is volt 221 k. hold földje, melyből 54 k. hold volt legelő és 167 k. hold erdő.¹⁴⁰

A rendkívül kevés - és rossz minőségű - földekkel rendelkező sólyi lakosságnak legnagyobb szerencséjére - az 1920-1930-as években, néhány kilométeres körzetben - jelentős ipar települt (Várpalota, Pétfürdő, Peremarton, Papkeszi, Balatonfüzfő, Veszprém), mely munkalehetőséget biztosított számos sólyi lakosnak is. Így 1941-ben (Magyarország II. világháborús szereplésének első évében) - a 468 főnyi sólyi népesség foglalkoztatási viszonyai az alábbiak voltak:

östermelés:	262 fő (56%),	ebből kereső:	117 fő (53,7%),
bányászat-ipar:	185 fő (39,5%),	ebből kereső:	89 fő (40,8%),
egyéb:	21 fő (4,5%),	ebből kereső:	12 fő (5,5%). ¹⁴¹

A II. Világháborút viszonylagosan kis veszteségekkel és károkkal élte át Sóly község. Eddigi tudomásuk szerint a községből mozgósított hadköteles férfilakosság veszteség nélkül vészelt át a háborús eseményeket. Amikor 1944. december 3-án a Moháctól délre a Dunán átkelő szovjet 4. gárdahadsereg támadó csapatai elérték a Balaton délkeleti partvidékét, valamint a Balatonakarattya-Székesfehérvár D., Velencei-tó D., Ercsi között húzódó „Margit”-vonal északkeleti szárnyát, Sóly is ennek a védelmi rendszernek mélységében helyezkedett el. Miután a szovjet csapatok - Gáspártelep, Csajág, Balatonfőkajár, Füle vonalon megközelítették a „Margit”-vonalat, sőt Balatonfőkajárnál annak védelmi mélységébe is betörték, a 6. német hadsereg parancsnoksága a Sóly körzetében lévő német hadsereg közvetlen lőszer-raktárát Jánosháza mellé vonta vissza. Az 1944. december 3. és 1945. március 21. közti harcok idején Sóly kívül esett a harci cselekmények területétől. Csak az 1945. március 15-19-én megindított bécsi támadó hadművelet eseményei érintették az offenzíva hetedik napján. Március 22-én délelőtt kétirányú szovjet támadás érte Sóly térségét: egy szovjet támadó ék nyomult előre a Bakonyon át - Tés körzetéből - Hajmáskér felé, illetve egy támadás indult Várpalota felől Hajmáskér, Sóly Vilonya, Berhida vonal ellen. Március 22-én, csütörtökön délután 13-14 óra között - heves szovjet tüzéséigi, aknavető, tűz után a szovjet 103. gárda lövészhadosztály és 22. gárda harckocsidandár csapatai csapást mértek több ponton és átlépték a Hajmáskér, Sóly, Vilonya közti vasútvonalat.

¹³⁹ Ila-Kovacsics-1964. 355.

¹⁴⁰ Magyarország földbirtokosai és földbérlei (Gazdacímtár). Budapest, 1937. 342., 483., 344.

¹⁴¹ Ila-Kovacsics-1964. 356.

A német 5. SS Wiking páncélosadosztály részei jelentéktelen utóvédharcok közepette kiűrték Sóly községet és körzetét. Március 22-én délután az említett szovjet csapatok Sóly körzetében összpontosították erőiket, majd a Sóly-Királyszentistván közti út kétoldalán folytatták előnyomulásukat. Az esti és éjszakai órákban heves harcok bontakoztak ki az említett út térségében: az út 2400-6800 kilométerszelvényében hét kilőtt harckocsi roncsai maradtak. A Királyszentistván, Litér ÉK., 8. sz. főközlekedési út közti védelmi sávban harcoló német 5. SS Wiking páncélosadosztály csapatai az esti és éjszakai órákban ideiglenesen feltartóztatták a támadó szovjet erőket. Az 1945. március 22-ről 23-ra forduló éjszaka a szovjet 6. gárda harckocsi-hadsereg két páncélos csoportosítása - Hajmáskérnél ötven, Litértől északra pedig hatvan harckocsival és rohamlőveggel - gyülekezett, mely mögött - a lövészadosztály és a harckocsi-dandárok szervezetszerű tüzérsége mellett a szovjet 19. áttörő tüzérhadosztály is felvonult, hogy támogassa a Szentkirályszabadja és Veszprém irányú áttörést. Az áttörés irányítását vezénylő szovjet 6. gárda harckocsi-hadsereg parancsnoksága - A.G. Kravcsenko vezérezredes parancsnokságával - Sóly községben települt március 22-27. között. A hadsereg közvetlen szovjet 51. gárda rohamlővegandár, a 364. gárda nehézrohamlővegezered és a 4. gárda motorkerékpáros-ezred csapatai Sóly körül összpontosultak, mint tartalék. A hadseregtörzs felderítő és futárrepülő osztaga a községtől délre elterülő réten állomásozott.

A szovjet áttörés 1945. március 23-án, pénteken kora hajnalban indult meg Balatonfüzfő, Litér, Veszprém-Kádárta általános irányokba, s a déli-koradélutáni órákra a német IV. SS páncélosadtest védelmét áttörve elérték a Káptalanfüred, Veszprémfajsz, Nemesvámos, Márkó vonalat.¹⁴²

Sóly község háborús emberveszteségei jelentéktelennek mondhatók. (Ld. melléklet)

A II. világháborút követő időszakban - 1945-1946-ban - Sóly községben is lezajlott a földosztás, melynek során 29 személy kapott földet, összesen 5.202 négyszögöl területet.

Miután a földhiány változatlanul nagy gondot okozott, a lakosság megélhetését egyre nagyobb mértékben a környező, iparvidék biztosította. Az 1960-as évre a - 458 főből álló - lakosság többsége már iparból és bányászokból élt:

őstermelők	167 fő (36,5%),	ebből kereső:	77 fő (36,3%),
ipar-bányászat	257 fő (56,1%),	ebből kereső:	116 fő (54,7%),
egyéb foglalkozású	34 fő (7,4%),	ebből kereső:	19 fő (9,0%). ¹⁴³

Közigazgatásilag - a korábban a hajmáskéri körjegyzőséghez tartozó kisközség - 1950. október 22-től 1969. június 30-ig önálló községi tanáccsal és hivatali szervezettel működött. Ezt követően - 1969. július 1-től Sóly és Öskü községek - Öskü székhellyel - közös községi tanácsot alkottak.¹⁴⁴

A sólyi gazdátársadalom 1959 februárjáig ragaszkodott magángazdaságához. Azonban a második nagy termelészövetkezeti akció a sólyi parasztgazdákat is a kollektív gazdálkodásra szorította, s 1959. márciusában megalakult a „Március 1.” Mezőgazdasági Termelészövetkezet, amely 1970. január 1-ig gazdálkodott önállóan. Ettől a naptól - a sólyi, hajmáskéri, ősi, ösküi és várpálotai termelészövetkezetek egyesültek Várpálotá központtal és „Jó Szerencsét” TSz néven.

¹⁴² Veress D. Csaba: A balatoni csata. Veszprém, 1977. 54., 296-297., 307., 331-332.

¹⁴³ Ila-Kovacsics-1964. 356.

¹⁴⁴ Fejes-1982. 221.

Sóly község - melynek villanyhálózata az 1930-as években épült ki - csendes és kicsiny községként élt az 1950-1990-es években. A lakosság száma 1985-re 327 főre csökkent. Ennek ellenére épültek új létesítmények: orvosi rendelő, új művelődési ház, tűzoltószertár, vegyes-bolt és falatozó. Sok új lakóház épült, s sokat felújítottak és korszerűsítettek. Vasúti megállója és forgalmas autóbusz-közlekedése van. A községben vízvezeték-rendszer épült ki.

Az 1989-1990. évi rendszerváltozás óta megszűnt a termelőszövetkezet, újra a magángazdaságok vannak többségben, s önállósult is Sóly község, saját polgármestere és polgármesteri hivatala van. A legnagyobb gondot a környező iparvidék gazdasági összeomlása váltotta ki: sok a munkanélküli, amely - mint országosan is - a lakosság elszegényedését eredményezte.

Az ősi település azonban - évezredes története során - nehezebb időket is túlélte, s átvészeli ezeket a súlyos esztendőket is.

Vége

Melléklet

(A II. Világháborúban elesettek listája)

NÉV	SZÜL. HELY, IDŐ	VALLÁS	ELESETT/ELTŰNT	SÍRJA
Balai István	Sóly, 1876	református	Magyarország	Sóly
Berecz Gyula	Sóly, 1931	református	Magyarország	Sóly
Berecz Sándor	Sóly, 1920	református	?	ismeretlen
Csatári József	Papkeszi, 1918	református	Oroszország	ismeretlen
Csepregi Mihály	Sóly, 1896	református	?	ismeretlen
Élő Miklós	?	katolikus	Magyarország	ismeretlen
Farkas Jánosné	Sóly, 1873	katolikus	Magyarország	Sóly
Fenyő Géza	Sóly, 1922	katolikus	Magyarország	Jászberény
Fülöp Károly	Sóly	református	Fiume	Fiume
Gerván Ilonka	Sóly, 1934	katolikus	Magyarország	Sóly
Horváth Ferenc	Sóly, 1898	katolikus	Oroszország	ismeretlen
Horváth János	Sóly, 1896	katolikus	Kárpátok	ismeretlen
Kirsch József	Sóly	katolikus	Magyarország	Gyöngyöshalász
Kirsch Nándor	Sóly	katolikus	Oroszország	ismeretlen
Kiss József	Sóly, 1889	katolikus	Oroszország	ismeretlen
Kurucz Géza	Sóly, 1925	református	Oroszország	ismeretlen
Pénzes János	Sóly, 1920	református	Oroszország	ismeretlen
Rékai Károly	Sóly, 1927	református	Magyarország	Sóly
Szénási István	Sóly, 1931	katolikus	Magyarország	ismeretlen
Velegi Gábor	Sóly	református	?	ismeretlen
Velegi Zsigmond	Sóly	református	?	ismeretlen
Vesztróczy Antal	Sóly	katolikus	Oroszország	ismeretlen

RÖVIDÍTÉSEK

Fejér. Cod.Dipl. = Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fehér. I-XI. Budae, 1829-1844.

Fejes-1982. = Fejes Imre: Veszprém megye közigazgatási beosztásai és tanácsi vezetői. (1945-) 1950-1981. Veszprém, 1982.

Fényes-1851. = Fényes Elek: Magyarország Geographiai Szótára. III. Pesten, 1851.

Gutheil-1979. = Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Második Kiadás. Veszprém, 1979.

Halász G. 1990. = Halász Géza dr.: Hajmáskér. Egy ezeregyszáz éves magyar község monográfiája, tekintettel Solyra és a többi környező községre is. Budapest, 1990. Kézirat.

H.O. = Hazai Okmánytár. Codex Diplomaticus Patrius. Kiadják: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső, Ipolyi Arnold. I-VIII. Győr, Budapest. 1865-1891.

Horváth K. - 1930. = Horváth Konstantin: Zirc története. Veszprém, 1930.

Hudi - 1984. = Hudi József: Veszprém megyei parasztmozgalmak 1848-49-ben. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Veszprém 1984.

Ila-Kovacsics - 1964. = Ila Bálint-Kovacsics József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Budapest, Akadémia Kiadó, 1964.

Jákóy Pál - 1930. = Jákóy Pál: Soly története. 1930. In: Halász G. - 1990.

Koncz P. - 1985. = Koncz Pál: Pápa, Igal és Soly papírmalmai a XVIII-XIX. században. VMMK. 17-1984. Veszprém, 1985.

Kuti - 1945. = Kuti József: A hajmáskéri református gyülekezet története. Hajmáskér, 1945. Kézirat.

Lichtneckert - 1990. = Lichtneckert András: A Balatonfüred - Csopaki borvidék története. Veszprém, 1990.

Pákay - 1942. = Pákya Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában a rovásadó összeírás alapján (1531-1696), Veszprém, 1942.

Szentpétery - 1923. = Szentpétery Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I.k. 1001-1270. Budapest, 1923.

Topográfia - 1969. = Veszprém megye régészeti topográfiája. A veszprémi járás. Írta: Éri István, Kelemen Márta, Németh Péter, Torma István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

VeML = Veszprém Megyei Levéltár.

VMMK = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei.

Veress D. Cs. - 1977. = Veress D. Csaba: A balatoni csata. Veszprém, 1977.

Vpi., Káptr.m.lt. = Veszprémi káptalan magán levéltára.

Zirci c.ap.lt. = A zirci cisztercita rend levéltára. Archivum vetus. II. (1295-1916.)